

liceum ogólnokształcące, liceum profilowane i technikum

PROGRAM

GEOGRAFIA

Program nauczania dla
liceum ogólnokształcącego,
liceum profilowanego
i technikum

Zakres podstawowy

Numer
w wykazie
MENiS –
DKOS-4015-28/02

PL
Z-59
(1,2002)

Georg-Eckert-Institut BS78

1 048 509 0

Jerzy Makowski
Michał Augustyniak
Jan Wendt

**PROGRAM NAUCZANIA DO GEOGRAFII
DLA LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO,
LICEUM PROFILOWANEGO I TECHNIKUM
Z ZAKRESU KSZTAŁCENIA PODSTAWOWEGO**

WYDAWNICTWO M. ROŻAK
GDAŃSK 2002

Program został dopuszczony przez MENiS do użytku szkolnego w liceach
i technikach na podstawie recenzji rzeczoznawców:
prof. dr hab. Krystyny Ostrowskiej, dr. Krzysztofa Olszewskiego
i mgr. Andrzeja Kasprzyka.

Numer dopuszczenia:
DKOS-4015-28/02

© Copyright by Wydawnictwo M. Rożak Sp. z o.o., 2001

Redakcja i korekta: Grażyna Kompowska
Redakcja merytoryczna: Iwona Ganczarek
Konsultacja merytoryczna: Wiesław Kosakowski
Skład: Dariusz Śpiewak
Projekt okładki: Wojciech Urbanek

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

2005/3187

Wydanie I
Gdańsk 2002

PL
2-59
(1,2002)

www.mrozak.com.pl
e-mail: wmr@mrozak.com.pl
tel./fax (058) 763 40 70
skr. poczt. 173
80-765 Gdańsk

Druk i oprawa:
Gdańskie Zakłady Graficzne S.A.
80-164 Gdańsk, ul. Trzy Lipy 3

Spis treści

Wstęp	4
1. Podstawa programowa nauczania geografii dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników z zakresu kształcenia podstawowego.....	5
2. Ogólne założenia programu i warunki niezbędne do jego realizacji	7
3. Materiał nauczania ze szczegółowymi celami edukacyjnymi i wychowawczymi	10
Moduł I. Geografia. Planeta	10
Moduł II. Geografia. Człowiek	19
Moduł III. Geografia. Konflikt	29
4. Propozycje wycieczek i lekcji w terenie dostosowanych do programu	39
5. Formy organizacyjne nauczania geografii	44
5.1. Organizacja pracy szkoły w osiągnięciu zamierzonych celów	44
5.2. Organizacja pracy nauczyciela geografii	44
5.3. Organizacja pracy uczniów	45
6. Środki dydaktyczne w nauczaniu geografii	46
7. Metody nauczania geografii w szkołach ponadgimnazjalnych	47
8. Propozycje metod kontroli i oceny osiągnięć ucznia	48

Wstęp

W programie nauczania geografii dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i technikach z zakresu kształcenia opracowanym przez nasz zespół zostały uwzględnione założenia reformy systemu oświaty i wychowania, wymogi podstawy programowej oraz własne doświadczenia i przemyślenia autorów. Wszyscy członkowie zespołu autorskiego przez wiele lat byli nauczycielami geografii w różnych typach szkół, ale najwięcej czasu przepracowali w szkołach średnich. Doświadczenia przydatne podczas tworzenia programu gromadziliśmy także w trakcie pracy naukowej na wyższych uczelniach, na zajęciach z metodyki nauczania geografii ze studentami i nauczycielami oraz w czasie wielu konferencji i szkoleń metodycznych. Niezwykle pomocne okazały się także doświadczenia zgromadzone przy okazji olimpiad geograficznych: jako ich uczestnicy, jako nauczyciele przygotowujący do zawodów własnych uczniów oraz jako współorganizatorzy i sędziowie. Wiedzę merytoryczną i metodyczną poszerzaliśmy także podczas wielu podróży, zarówno po Polsce, jak i po całym niemal świecie.

Pozycja geografii w szkołach ponadgimnazjalnych nie była ostatnio zbyt wysoka. Zmniejszeniu ulegała liczba godzin nauczania tego przedmiotu. Obniżyła się ranga geografii jako przedmiotu egzaminacyjnego na maturze. W szkołach ponadgimnazjalnych o profilu zawodowym lekcji geografii było bardzo mało lub nie było ich wcale.

Także zakres nauczanego materiału i dobór treści pozostawiał wiele do życzenia. Obowiązywały ogólnopolskie programy skierowane do wszystkich szkół danego typu. Nie uwzględniały one specyfiki szkoły, charakteru nauczyciela ani możliwości uczniów. Niezależnie od programu nauczyciele i tak musieli uczyć treści umieszczanych w testach lub pytaniach egzaminacyjnych na wyższe uczelnie. Często były to definicje, dane dotyczące pól lub wielkości produkcji. Geografia stała się trudnym, nie lubianym, przedmiotem kojarzonym przede wszystkim z nauką o nieciekawych zjawiskach.

Obecnie na świecie obserwowany jest wzrost roli geografii w nauczaniu. Z uwagi na liczne możliwości praktycznego zastosowania myślenia geograficznego w mądrym gospodarowaniu środowiskiem przyrodniczym i społecznym geografia zajmuje ważne miejsce w reformowanych systemach edukacji niektórych krajów (np. w USA), a olimpiada geograficzna jest jedną z międzynarodowych olimpiad przedmiotowych.

Reforma systemu edukacji stwarza ogromne możliwości geografii na poziomie ponadgimnazjalnym. Wszyscy uczniowie liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników będą się uczyć tego przedmiotu w zakresie kształcenia podstawowego. Przewidywana liczba godzin jest niewielka co zmusza autorów podstawy programowej oraz programu do selekcji treści nauczania i takiego ich doboru, żeby znacznie większa niż dotychczas liczba uczniów poznawała ten przedmiot w krótszym czasie. Ogromna szansa jest także reforma egzaminu maturalnego, która zrównuje geografię z większością innych przedmiotów szkolnych oraz zapewnia związek pytań maturalnych z podstawą programową i zatwierdzonymi przez MENiS programami nauczania.

1. Podstawa programowa nauczania geografii dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników z zakresu kształcenia podstawowego

Cele edukacyjne

1. Rozszerzenie wiedzy niezbędnej do zrozumienia istoty zjawisk oraz charakteru i dynamiki procesów zachodzących w środowisku geograficznym w skali lokalnej, krajowej (geografia Polski), wielkich regionów i świata.
2. Poznanie, zrozumienie i interpretowanie związków przyczynowo-skutkowych i funkcjonalnych w różnych skalach przestrzennych i czasowych.
3. Zdobycie umiejętności geograficznych niezbędnych do stosowania w praktyce opanowanej wiedzy geograficznej.
4. Przekonanie o potrzebie uczestnictwa w rozwoju własnego regionu i Polski oraz podejmowania działań na rzecz zachowania ich dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.
5. Zrozumienie złożoności świata, współzależności jego poszczególnych elementów i gotowości do udziału w jego przekształcaniu zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

Zadania szkoły

1. Organizacja procesu uczenia się, umożliwiającego uczniom samodzielne zdobywanie wiedzy i umiejętności geograficznych.
2. Zapewnienie uczniom dostępu do różnorodnych źródeł informacji geograficznej ze szczególnym uwzględnieniem materiałów kartograficznych.
3. Zapewnienie uczniom możliwości prowadzenia obserwacji terenowych.

Treści nauczania

1. Podstawy korzystania z różnorodnych źródeł informacji geograficznej.
2. Funkcjonowanie systemu przyrodniczego Ziemi – zjawiska, procesy, wzajemne zależności, zmienność środowiska w przestrzeni i w czasie, m.in. zmiany pogody i ich prognozowanie, klęski żywiołowe. Równowaga ekologiczna.
3. Funkcjonalne i przestrzenne powiązania oraz wzajemne zależności w systemie człowiek–przyroda–gospodarka. Typy gospodarowania w środowisku i ich następstwa, na wybranych przykładach, np. stref, kontynentów, krajów, ze szczególnym uwzględnieniem Polski.
4. Przyczyny i skutki nierównomiernego rozmieszczenia ludności na Ziemi.
5. Problemy demograficzne społeczeństw (ze szczególnym uwzględnieniem Polski). Współczesne migracje ludności. Procesy przekształcania sieci osadniczej (wielkie miasta, suburbia, wyludnianie się terenów wiejskich itp).
6. Świat w fazie przemian społecznych, gospodarczych i politycznych. Modernizacja, restrukturyzacja, globalizacja. Biedni i bogaci współczesnego świata.
7. Konflikty zbrojne i inne zagrożenia społeczno-ekonomiczne. Procesy przechodzenia od izolacji do integracji; współpraca między społecznościami; procesy integracji i dezintegracji w Europie (ze szczególnym uwzględnieniem roli Polski); euroregiony i miasta (gminy) „bliźniacze” jako przykład współpracy międzynarodowej na szczeblu regionalnym i lokalnym.
8. Uwarunkowania i następstwa przyrodnicze, społeczno-ekonomiczne i kulturowe rozwoju turystyki i rekreacji.

Osiągnięcia

1. Posługiwanie się ze zrozumieniem terminologią geograficzną.
2. Rozszerzenie wiedzy z zakresu funkcjonowania systemu człowiek–środowisko ze szczególnym uwzględnieniem aspektów przestrzennych.
3. Korzystanie z różnorodnych źródeł informacji geograficznej: map, planów, roczników statystycznych, zdjęć, profili, przekrojów, rysunków, czasopism, przewodników, literatury popularnonaukowej, Internetu, GIS-u* i innych.
4. Selekcjonowanie, porządkowanie, analizowanie i interpretowanie informacji o stanie i zmianach środowiska geograficznego oraz sytuacji społecznej, politycznej i ekonomicznej.
5. Prezentowanie wyników analiz geograficznych różnymi metodami graficznymi (w tym kartograficznymi) i statystycznymi.
6. Dostrzeganie i analizowanie relacji między poszczególnymi elementami środowiska przyrodniczego oraz działalnością człowieka w skali globalnej, regionalnej i lokalnej.
7. Prognozowanie (na zasadzie ekstrapolacji istniejących trendów) stanu środowiska poszczególnych obszarów (z uwzględnieniem interakcji Ziemia–człowiek).

* Angielski skrót Geograficznych Systemów Informacyjnych.

2. Ogólne założenia programu i warunki niezbędne do jego realizacji

Tworząc program, założyliśmy, że dla większości uczniów szkół ponadgimnazjalnych nauka geografii ograniczy się do kształcenia podstawowego i nie będzie przedmiotem egzaminacyjnym na maturze. Z jednej strony zwalnia to nauczyciela geografii z konieczności przygotowania tych uczniów do matury, z drugiej strony natomiast nakłada obowiązek takiego ukształtowania młodego człowieka, aby był w stanie rozumieć i samodzielnie poznawać świat po ukończeniu szkoły. Jesteśmy przekonani, że nauczanie geografii na poziomie ponadgimnazjalnym nie może polegać tylko na rozszerzaniu i pogłębianiu wiedzy z zakresu geografii na poziomie gimnazjalnym. Nie chcemy proponować przedmiotu zasympującego ucznia wielką porcją informacji, faktów i liczb. Poszerzanie wiedzy geograficznej jest w liceum i technikum konieczne tylko wówczas gdy jest to środek do rozwiązania jakiegoś problemu. Niezbędne jest natomiast nauczanie poprzez stawianie pytań i poszukiwanie rozwiązań, poprzez pokazywanie problemów i dyskusję nad ich genezą, poprzez próby szukania rozwiązań całego kompleksu zagadnień związanych z funkcjonowaniem człowieka na Ziemi. Z uwagi na uniwersalność i interdyscyplinarny charakter geografii warto zachęcać uczniów do zmierzenia się z tym przedmiotem na egzaminie maturalnym.

Kierunek naszych dążeń wyznaczyła podstawa programowa kształcenia podstawowego dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum, wskazując następujące cele edukacyjne kształcenia geograficznego na czwartym poziomie edukacyjnym:

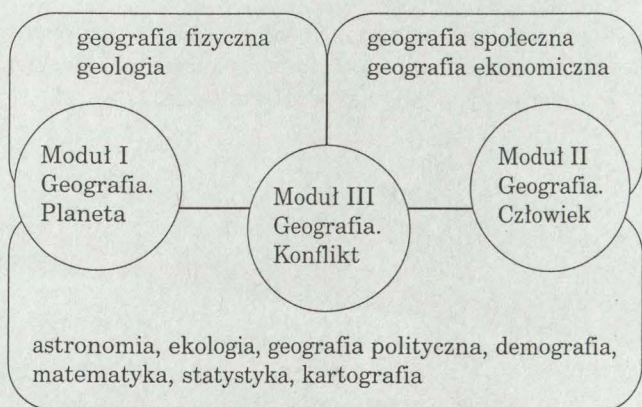
1. Rozszerzenie wiedzy nabytej w szkole podstawowej i gimnazjum w celu rozumienia istoty zjawisk i dynamiki procesów w środowisku geograficznym.
2. Poznanie, rozumienie i interpretowanie związków przyczynowo-skutkowych w czasie i przestrzeni.
3. Kształcenie, pogłębianie i doskonalenie umiejętności zdobywania wiedzy z różnych źródeł.
4. Zdobycie przydatnych w życiu umiejętności geograficznych i stosowanie ich w czasie poszerzania wiedzy i w życiu codziennym.
5. Ukształtowanie postawy chęci uczestniczenia w życiu społecznym własnego regionu i Polski.
6. Wychowanie w duchu szacunku dla dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.
7. Uświadomienie złożoności świata i konieczności zachowania zasady zrównoważonego rozwoju w wypadku jego przekształcania.

Uwzględniając przewidziany w podstawie programowej limit 3 godzin geografii w całym cyklu nauczania, treści przedmiotu zostały podzielone na trzy moduły:

Moduł	Tytuł	Zakres treści w odniesieniu do podstawy programowej
I	Geografia. Planeta	Treści dotyczące Ziemi jako ciała niebieskiego oraz obiektów i zjawisk związanych z geografią środowiska naturalnego: geografia astronomiczna, matematyczna, fizyczna, geologia, biogeografia itp. Fragmenty treści podstawy programowej nr 1, 2, 3, 4, 8.
II	Geografia. Człowiek	Treści dotyczące człowieka i jego działań: demografia, geografia gospodarcza, geografia społeczna itp. Fragmenty treści podstawy programowej nr 1, 3, 4, 5, 6, 8.
III	Geografia. Konflikt	Treści dotyczące interakcji między planetą i człowiekiem oraz konfliktów i problemów między ludźmi. Fragmenty treści podstawy programowej nr 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8.

Wokół wymienionych powyżej trzech grup zagadnień chcemy budować rozumienie geografii, ciekawość świata i ludzi, umiejętności prowadzenia badań i poszukiwań, umiejętność samodzielnej pracy i poszerzania wiedzy geograficznej. Lekcje przyrody w szkole podstawowej powinny wzbudzić zainteresowanie i przekazać podstawową wiedzę o świecie. Zadaniem geografii w gimnazjum jest stworzenie zrębów wiedzy merytorycznej. Geografia w szkołach ponadgimnazjalnych powinna natomiast ułatwić zrozumienie problemów i nauczyć poszukiwania dróg rozwiązywania ich.

Szkola średnia to czas stawiania pytań, szukania odpowiedzi oraz swojego miejsca w świecie. Zaproponowany przez nas podział treści umożliwi konsekwentne i logiczne dojście do zrozumienia zarówno środowiska geograficznego, jak i miejsca człowieka w tym środowisku. Pozwala też na uświadomienie zagrożeń wynikających dla człowieka i środowiska z ich wzajemnego wpływu. Konstrukcja programu umożliwia jego realizację w dowolnym czasie (od jednego semestru do trzech lat), lecz nie pozwala zmieniać zaproponowanej kolejności modułów.

Ryc. 1. Miejsce treści geograficznych na poziomie ponadgimnazjalnym wśród nauk geograficznych i innych dziedzin wiedzy

Program umożliwi realizację wszystkich założonych przez podstawę programową celów edukacyjnych, zadań szkoły oraz treści nauczania i zdobycie przez uczniów założonych w podstawie osiągnięć.

W podstawie programowej kształcenia podstawowego dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum zostały wymienione następujące zadania szkoły, wspierające pracę nauczyciela i ucznia na czwartym poziomie edukacyjnym:

1. Organizacja procesu uczenia się, umożliwiająca uczniom samodzielne zdobywanie wiedzy i umiejętności geograficznych.
2. Zapewnienie uczniom dostępu do różnorodnych źródeł informacji geograficznej ze szczególnym uwzględnieniem materiałów kartograficznych.
3. Zapewnienie uczniom możliwości prowadzenia obserwacji terenowych.

Szkoła powinna ponadto stworzyć nauczycielowi warunki do prowadzenia zajęć dydaktycznych. Uczniowie powinni mieć możliwość korzystania z różnorodnych środków dydaktycznych, uczestniczenia w zajęciach, ćwiczeniach i wycieczkach sprzyjających poznaniu środowiska geograficznego i wpływu człowieka na to środowisko.

Założony w podstawie programowej limit minimum trzech godzin geografii w całym cyklu nauczania oznacza, że cały program musi być zrealizowany w ciągu 105–110 jednostek lekcyjnych. Zamieszczony w kolejnym rozdziale materiał nauczania składa się z propozycji 86 haseł programowych dobranych tak, aby umożliwić przekazanie wszystkich treści oraz realizację wszystkich celów i zadań przewidzianych przez podstawę programową. Proponujemy, żeby jedno hasło programowe było zrealizowane w ciągu jednej godziny lekcyjnej. Pozostałe godziny można przeznaczyć na ćwiczenia, powtórzenia i sprawdziany. Z doświadczenia wiemy, że nie zawsze udaje się zrealizować taki model. Nauczyciel geografii może zdecydować o przeznaczeniu dwóch (lub nawet więcej) godzin lekcyjnych na realizację wybranego, szczególnie ważnego lub trudnego hasła programowego. Nauczyciel może także połączyć dwa hasła programowe i zrealizować je w ciągu jednej godziny. Czas realizacji całego programu może być różny w poszczególnych szkołach. Ze względów praktycznych najbardziej godny polecenia wydaje się układ trzech kolejnych semestrów, po dwie godziny geografii tygodniowo. Analiza podstawy programowej umożliwi nauczycielowi geografii wystąpienie do dyrektora szkoły z wnioskiem o zwiększenie przydziału godzin na realizację programu. Istnieje możliwość, że dyrektor szkoły, korzystając z limitu godzin, które pozostają do jego dyspozycji, zwiększy przydział do czterech godzin w cyklu. Otrzymalibyśmy w rezultacie 140–145 jednostek lekcyjnych. Nauczyciel powinien wówczas wybrać około 30 najtrudniejszych lub najobszerniejszych haseł programowych i przeznaczyć na realizację każdego z nich po dwie godziny lekcyjne. Narzucanie listy takich haseł nie ma sensu, gdyż ich dobór jest uzależniony od możliwości zespołu klasowego, wyposażenia pracowni, doświadczenia i temperamentu nauczyciela oraz wielu innych czynników.

Realizacja niniejszego programu nie wymaga od szkoły dodatkowych inwestycji. Dobre przygotowanie i wyposażenie pracowni geograficznej niewątpliwie ułatwi jednak nauczycielowi pracę i osiągnięcie zamierzonych celów.

3. Materiał nauczania ze szczegółowymi celami edukacyjnymi i wychowawczymi

Moduł I. Geografia. Planeta

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
1. Źródła informacji z zakresu geografii fizycznej. Geograficzne Systemy Informacyjne (GIS)	Samodzielne wyszukiwanie i odczytywanie informacji z różnych źródeł. Umiejętność korzystania z Internetu, mapy, atlasu, encyklopedii, słowników, roczników statystycznych i innych źródeł informacji geograficznej.	Uczeń zna adresy internetowe kilku baz danych zawierających informacje geograficzne. Uczeń ma świadomość potrzeby ciągłej aktualizacji wiedzy. Uczeń potrafi odszukać niezbędne informacje na mapie, w roczniku statystycznym, w encyklopedii, słowniku, w literaturze naukowej, w Internecie itd.
2. Układ Słoneczny i miejsce Ziemi we wszechświecie	Poznanie hipotez powstania wszechświata i Układu Słonecznego. Przekazanie podstawowej wiedzy na temat budowy wybranych ciał niebieskich. Wykształcenie umiejętności korzystania z literatury naukowej dotyczącej zagadnień astronomicznych.	Uczeń zna w zarysie powstanie i budowę wszechświata, Układu Słonecznego, cechy planet naszego systemu; zna ciała niebieskie tworzące galaktyki i układy planetarne. Uczeń zna wybrane teorie i hipotezy naukowe związane z budową i powstaniem wszechświata. Uczeń potrafi porównać najistotniejsze założenia teorii heliocentrycznej i geocentrycznej; potrafi obserwować obiekty widoczne na sklepieniu niebieskim i widome ruchy ciał niebieskich.
3. Ziemia – jedyne ciało niebieskie we wszechświecie, na którym stwierdzono życie	Kształcenie przekonania, że Ziemia jest planetą wyjątkową ze względu na występowanie na niej istot żywych. Wyjaśnienie, dlaczego możliwe było powstanie życia na Ziemi. Uświadomienie szczególnej roli życia na Ziemi.	Uczeń zna podstawowe informacje o Ziemi jako planecie. Uczeń potrafi wskazać związek między wyjątkowymi warunkami panującymi na Ziemi a powstaniem na niej życia. Uczeń potrafi wskazać warunki, które gwarantują trwanie życia na Ziemi.

<p>4. Następstwa ruchu obrotowego Ziemi</p>	<p>Wyjaśnienie przyczyn i następstw ruchu obrotowego Ziemi. Obliczanie czasu lokalnego i długości geograficznej dowolnego miejsca na kuli ziemskiej na podstawie różnicy między czasem lokalnym a uniwersalnym.</p>	<p>Uczeń zna zasady obliczania czasu na Ziemi; zna działanie siły Coriolisa. Uczeń potrafi wyjaśnić związek między długością geograficzną i czasem słonecznym; rozumie potrzebę wprowadzania czasu strefowego i urzędowego. Uczeń potrafi scharakteryzować ruch Ziemi wokół własnej osi i jego następstwa; potrafi określić różnicę czasu między miejscami o różnej długości geograficznej; potrafi wskazać dowody ruchu obrotowego Ziemi.</p>
<p>5. Następstwa nachylenia osi ziemskiej i ruchu obiegowego Ziemi</p>	<p>Kształcenie umiejętności wyjaśniania zasad obiegu Ziemi wokół Słońca. Związek kalendarza z ruchem obiegowym Ziemi. Poznanie geograficznych konsekwencji nachylenia osi ziemskiej.</p>	<p>Uczeń zna proces powstawania współcześnie stosowanego kalendarza. Uczeń potrafi wyjaśnić związki między ruchem Ziemi dookoła Słońca a zmiennością pór roku i kalendarzem. Uczeń potrafi scharakteryzować zróżnicowanie oświetlenia Ziemi wraz ze zmianą szerokości geograficznej i różnym położeniem kuli ziemskiej względem Słońca. Uczeń ma świadomość wpływu szerokości geograficznej na warunki życia ludzi.</p>
<p>6. Zastosowanie współrzędnych geograficznych w życiu. Nasze miejsce w czasie i w przestrzeni</p>	<p>Ćwiczenie umiejętności odczytywania współrzędnych geograficznych z mapy. Kształcenie umiejętności określania położenia w przestrzeni i w czasie.</p>	<p>Uczeń zna zasadę działania systemu nawigacji satelitarnej (GPS). Uczeń potrafi wyjaśnić związki między rzeczywistymi i pozornymi ruchami ciał niebieskich a ich miejscem w czasie i w przestrzeni. Uczeń potrafi się wykazać umiejętnością orientacji na Ziemi (obliczanie współrzędnych geograficznych, wyznaczanie kierunków).</p>
<p>7. Mapa obrazem Ziemi na płaszczyźnie. Rodzaje i zasady konstrukcji map</p>	<p>Umiejętność wykazywania podobieństw i różnic między siatką geograficzną a dowolną siatką kartograficzną. Kształcenie umiejętności odczytywania różnych map.</p>	<p>Uczeń zna wybrane siatki kartograficzne. Uczeń potrafi wyjaśnić związek między konstrukcją siatki kartograficznej, a zniekształceniami na mapie. Uczeń potrafi wykreślić prostą siatkę kartograficzną; potrafi obliczyć i przeliczyć skalę mapy; potrafi obliczać odległości i powierzchni na mapie; potrafi nanieść na mapę niektóre zjawiska geograficzne, stosując odpowiednie metody kartograficzne.</p>
<p>8. Współczesne metody kartografii, fotointerpretacji i teledetekcji</p>	<p>Kształtowanie umiejętności odzukiwania i rozpoznawania obiektów geograficznych na zdjęciach lotniczych lub satelitarnych.</p>	<p>Uczeń rozumie znaczenie nowoczesnych metod pomiarów powierzchni Ziemi. Uczeń zna podstawowe znaki topograficzne. Uczeń potrafi wstępnie analizować i interpretować zdjęcia lotnicze i satelitarne.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
9. Geosfera – jej komponenty i zależności między nimi	<p>Poznanie złożoności systemu geosfery.</p> <p>Poznanie prawidłowości geograficznych zachodzących w geosferze.</p> <p>Związki przyczynowo-skutkowe i czasowo-przestrzenne panujące w geosferze.</p>	<p>Uczeń zna wpływ Słońca i Księżycy na funkcjonowanie systemu Ziemi.</p> <p>Uczeń potrafi przedstawić Ziemię jako system; potrafi przedstawić interakcje między elementami tego systemu.</p> <p>Uczeń potrafi wymienić składowe geosfery i wyjaśnić zależność człowieka od tych składników.</p>
10. Atmosfera ziemska – jej budowa i znaczenie	<p>Zrozumienie współzależności między ciśnieniem i temperaturą w przekroju pionowym atmosfery.</p> <p>Kształcenie umiejętności porównywania warunków panujących w poszczególnych warstwach atmosfery.</p> <p>Doskonalenie umiejętności odczytywania danych z wybranych przyrządów meteorologicznych i interpretacji uzyskanych wyników.</p>	<p>Uczeń zna budowę i skład chemiczny atmosfery; zna najważniejsze procesy zachodzące w atmosferze ziemskiej.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać i wyjaśnić zależności między atmosferą i innymi sferami ziemskimi.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać ochronne funkcje magnetosfery i atmosfery; potrafi przedstawić procesy kształtujące pogodę i klimat.</p> <p>Uczeń ma świadomość ścisłej i bezpośredniej zależności człowieka i jego działalności od procesów atmosferycznych.</p>
11. Ogólna cyrkulacja powietrza atmosferycznego	<p>Poznanie ogólnej cyrkulacji powietrza w troposferze oraz umiejętność jej wyjaśnienia i przedstawienia na rysunku schematycznym.</p> <p>Poznanie bilansu cieplnego Ziemi (na podstawie analizy rysunku).</p>	<p>Uczeń zna mechanizm cyrkulacji powietrza i jej wpływ na rozkład ciśnienia, temperaturę, wilgotność i opady; zna bilans cieplny Ziemi.</p> <p>Uczeń umie nazwać i wyjaśnić rozmieszczenie stałych i okresowych układów barycznych i wiatrów.</p> <p>Uczeń ma świadomość wpływu ogólnej cyrkulacji powietrza atmosferycznego na warunki życia ludzi w różnych strefach klimatycznych.</p>

<p>12. Zróżnicowanie klimatyczne Ziemi</p>	<p>Umiejętność charakteryzowania klimatu na podstawie mapy ogólnogeograficznej. Kształcenie umiejętności ogólnej charakterystyki klimatu danego obszaru na podstawie najważniejszych danych klimatycznych.</p>	<p>Uczeń zna warunki klimatyczne występujące w różnych strefach klimatycznych. Uczeń rozumie współzależność między czynnikami przyrodniczymi i pozaprzyrodniczymi kształtującymi klimat. Uczeń potrafi przedstawić zróżnicowanie klimatyczne Ziemi (strefy i typy klimatów).</p>
<p>13. Specyfika klimatu Polski</p>	<p>Umiejętność odczytywania map klimatycznych. Wyjaśnienie najważniejszych cech przejściowego typu klimatu naszego kraju.</p>	<p>Uczeń zna cechy i przyczyny zróżnicowania klimatycznego Polski; zna główne ośrodki baryczne i cechy mas powietrza kształtujących pogodę w Polsce. Uczeń potrafi wyjaśnić związki między pogodą i klimatem a warunkami życia ludzi w Polsce; potrafi prognozować zmiany pogody na podstawie map synoptycznych, zdjęć satelitarnych, informacji meteorologicznych oraz własnych obserwacji. Uczeń ma świadomość zagrożeń klęskami żywiołowymi wynikającymi z anomalii pogodowych i katastrofalnych warunków klimatycznych.</p>
<p>14. Hydrosfera i znaczenie wody dla życia na Ziemi</p>	<p>Poznanie złożoności obiegu wód na Ziemi. Kształcenie świadomości znaczenia wody dla organizmów żywych.</p>	<p>Uczeń zna udział poszczególnych komponentów hydrosfery w zasobach wód na Ziemi. Uczeń rozumie związki między elementami hydrosfery a warunkami życia i działalnością człowieka. Uczeń potrafi przedstawić elementy hydrosfery, jej zasoby oraz obieg wody w przyrodzie; potrafi wyjaśnić skutki deficytu wody słodkiej w niektórych regionach kuli ziemskiej i Polski. Uczeń ma świadomość silnej zależności życia na Ziemi od dostępności wody.</p>
<p>15. Wody powierzchniowe na świecie i w Polsce</p>	<p>Wykazanie występowania wód powierzchniowych w zależności od klimatu, ukształtowania powierzchni i budowy geologicznej. Poznanie zasobów wodnych Polski na tle wybranych krajów. Odczytywanie mapy hydrologicznej Polski.</p>	<p>Uczeń zna regionalne zróżnicowanie bilansu wodnego na świecie i Polsce. Uczeń potrafi wyjaśnić warunki występowania wód na łąkach; potrafi scharakteryzować etapy rozwoju i zaniku jezior. Uczeń czuje się odpowiedzialny za stan czystości wód na Ziemi.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
	Analizowanie oraz interpretacja wykresów przepływu wody w rzekach.	
16. Wody podziemne na świecie i Polsce	Wykazanie genezy i przyrodniczego znaczenia wód podziemnych. Wyjaśnienie znaczenia wód podziemnych dla człowieka i gospodarki. Zrozumienie zasad powstawania wód artezyjskich oraz źródeł.	Uczeń zna rozmieszczenie i podstawowe cechy fizykochemiczne wód podziemnych. Uczeń rozumie procesy powstawania źródeł i wód podziemnych. Uczeń potrafi ocenić stopień zagrożenia czystości wód podziemnych w Polsce. Uczeń ma świadomość konieczności racjonalnej eksploatacji i ochrony wód podziemnych, a szczególnie wód mineralnych.
17. Morza i oceany	Wyjaśnienie genezy mórz i oceanów. Wyjaśnienie zjawiska pływów, falowania oraz prądów morskich. Odczytywanie danych batymetrycznych.	Uczeń zna rozmieszczenie, genezę i ogólną charakterystykę fizykochemiczną wód oceanu światowego. Uczeń rozumie związki między położeniem geograficznym, budową geologiczną dna a rodzajem środowiska morskiego. Uczeń potrafi wyjaśnić związki między właściwościami chemicznymi i fizycznymi wód, ruchami wody mórz i oceanów a ich typami; potrafi scharakteryzować niszczącą i budującą działalność morza; potrafi rozróżnić typy wybrzeży. Uczeń odczuwa współodpowiedzialność za stan czystości oceanów i mórz.
18. Morze Bałtyckie	Poznanie szczególnych cech środowiska płytkiego, chłodnego i słonawego morza śródziemnego. Poznanie gospodarczego znaczenia i roli Morza Bałtyckiego.	Uczeń zna genezę Morza Bałtyckiego; zna najważniejsze źródła i skutki zanieczyszczenia Bałtyku; zna przykłady działań międzynarodowych na rzecz ochrony akwenu przed dalszym jego zanieczyszczeniem. Uczeń rozumie związki między działalnością człowieka a zanieczyszczeniem Bałtyku i rozumie konieczność jego ochrony.

		<p>Uczeń potrafi przedstawić etapy powstawania Morza Bałtyckiego; potrafi scharakteryzować podstawowe właściwości fizyczne i chemiczne oraz świat organiczny wód Morza Bałtyckiego; potrafi ocenić gospodarcze znaczenie Bałtyku.</p> <p>Uczeń rozumie odpowiedzialność Polski za stan czystości wód Bałtyku.</p>
19. Lodowce i lądolody na Ziemi	Wyjaśnienie rozmieszczenia i przyczyn obecnego zlodowacenia niektórych obszarów Ziemi. Wyjaśnienie mechanizmu powstawania i zaniku lądolodów i lodowców.	<p>Uczeń zna rozmieszczenie największych lodowców i lądolodów na kuli ziemskiej.</p> <p>Uczeń rozumie genezę lodowców i lądolodów; rozumie czynniki warunkujące położenie granicy wiecznego śniegu.</p>
20. Przeszłość geologiczna Ziemi	Poznanie konstrukcji i treści tabeli stratygraficznej. Poznanie ważniejszych faktów z dziejów Ziemi. Umiejętność analizowania i interpretowania prostych profili geologicznych.	<p>Uczeń zna ważniejsze wydarzenia geologiczne z dziejów Ziemi; zna zasadę aktualizmu geologicznego; zna tabelę stratygraficzną dziejów Ziemi.</p> <p>Uczeń rozumie zasady odtwarzania i określania chronologii dziejów Ziemi.</p> <p>Uczeń potrafi omówić podstawowe metody datowania wydarzeń geologicznych.</p>
21. Najważniejsze wydarzenia z przeszłości geologicznej Polski	Poznanie procesu kształtowania się skorupy ziemskiej na ziemiach Polski. Umiejętność wyjaśniania przyczyn i przebiegu oraz konsekwencji niektórych wydarzeń geologicznych, jakie miały miejsce na obszarze Polski. Przekazanie podstawowych informacji na temat plejstoce- nu.	<p>Uczeń zna przeszłość geologiczną Polski.</p> <p>Uczeń rozumie związek między przeszłością geologiczną a obecną budową, ukształtowaniem powierzchni i występowaniem surowców mineralnych na terenie Polski.</p> <p>Uczeń potrafi wyjaśnić znaczenie ważniejszych wydarzeń z dziejów Ziemi dla ukształtowania powierzchni Polski; potrafi wskazać główne jednostki tektoniczno-strukturalne Polski na tle jednostek europejskich.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać na mapie zasięgi zlodowaceń plejstoceńskich na kuli ziemskiej ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Polski; potrafi rozróżnić charakterystyczne osady polodowcowe i niektóre formy polodowcowe.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
22. Współczesne procesy geologiczne i geomorfologiczne na Ziemi	Wyjaśnienie wybranych procesów powstawania skał. Związek budowy geologicznej z występowaniem form terenu. Wykazanie związków między procesami geologicznymi a powstawaniem złóż mineralnych. Kształcenie umiejętności posługiwania się terminologią geologiczną i geomorfologiczną. Umiejętność odczytywania map geologicznych. Rozpoznawanie wybranych okazów skał i minerałów.	Uczeń zna i rozpoznaje najczęściej spotykane typy minerałów i skał; zna formy występowania złóż mineralnych; zna budowę wnętrza Ziemi ze szczególnym uwzględnieniem budowy litosfery; zna procesy skałotwórcze oraz różne rodzaje struktury i tekstury skał. Uczeń rozumie związek między budową geologiczną a ukształtowaniem terenu. Uczeń potrafi wykonać prostą analizę składu mineralogicznego skał; potrafi posługiwać się mapami geologicznymi i mapami występowania surowców mineralnych.
23. Czynniki wewnętrzne kształtujące rzeźbę powierzchni Ziemi	Wyjaśnienie najczęściej spotykanych procesów wewnętrznych i ich znaczenia dla ukształtowania powierzchni Ziemi. Poznanie skutków katastrof wywołanych trzęsieniami ziemi, wybuchami wulkanów oraz ich skutków dla człowieka i środowiska przyrodniczego.	Uczeń zna ogólną klasyfikację procesów wewnętrznych kształtujących powierzchnię Ziemi; zna rozmieszczenie obszarów sejsmicznych na Ziemi. Uczeń rozumie wpływ procesów endogenicznych na budowę geologiczną i ukształtowanie powierzchni Ziemi; rozumie skutki bezpośrednie i pośrednie tych procesów; rozumie przyczyny i skutki ruchu płyt litosfery. Uczeń potrafi wyjaśnić genezę i przebieg procesów endogenicznych (plutonicznych, wulkanicznych, izostatycznych, górotwórczych, trzęsień ziemi); potrafi wskazać reprezentatywne pasma górskie według ich typów genetycznych.
24. Czynniki zewnętrzne kształtujące powierzchnię Ziemi	Wyjaśnienie przebiegu procesów zewnętrznych przekształcających powierzchnię Ziemi. Wyjaśnienie związków między	Uczeń zna ogólną klasyfikację zewnętrznych procesów kształtujących powierzchnię Ziemi. Uczeń rozumie związek przyczyn i skutków procesów egzogenicznych kształtujących powierzchnię Ziemi.

	warunkami naturalnymi i dominującymi procesami niszczącymi.	Uczeń potrafi wykazać zmienną intensywność procesów egzogenicznych w zależności od różnych warunków naturalnych.
25. Związek między procesami geologicznymi a obecną rzeźbą powierzchni Polski	Wykazanie zależności między zachodzącymi procesami geologicznymi a obecną rzeźbą powierzchni naszego kraju. Współcześnie obserwowane w Polsce procesy geologiczne. Umiejętność odczytywania mapy geologicznej i geomorfologicznej Polski.	Uczeń zna pochodzenie najważniejszych form ukształtowania powierzchni Polski. Uczeń rozumie przebieg i konsekwencje wybranych procesów geologicznych. Uczeń potrafi scharakteryzować na podstawie mapy ukształtowanie powierzchni Polski; potrafi ocenić wpływ procesów geologicznych na duże zróżnicowanie powierzchni naszego kraju. Uczeń ma świadomość związku warunków życia mieszkańców Polski z dawnymi i współczesnymi procesami geomorfologicznymi i geologicznymi.
26. Gleby i procesy glebotwórcze	Analiza i interpretacja map glebowych. Wyjaśnienie genezy wybranych gleb na kuli ziemskiej. Kształcenie umiejętności rozpoznawania podstawowych typów gleb.	Uczeń zna typy gleb i ich przydatność rolniczą na świecie i w Polsce. Uczeń rozumie złożoność procesów glebotwórczych. Uczeń potrafi omówić czynniki i procesy glebotwórcze; potrafi rozróżnić wybrane typy gleb na podstawie profilu glebowego; potrafi lokalizować gleby strefowe, astrefowe i międzystrefowe na kuli ziemskiej; potrafi ocenić właściwości i żyzność gleby. Uczeń ma świadomość znaczenia gleb dla rolnictwa i zaopatrzenia ludzi w żywność.
27. Formacje roślinne na kuli ziemskiej	Umiejętność porównywania różnych map tematycznych. Znajomość stref roślinnych na kuli ziemskiej. Przedstawienie znaczenia lasów na Ziemi. Kształtowanie świadomości potrzeby ochrony roślinności.	Uczeń zna strefowe i astrefowe zróżnicowanie szaty roślinnej kuli ziemskiej. Uczeń rozumie procesy i czynniki, jakie wpływają na poziome i pionowe zróżnicowanie flory na kuli ziemskiej. Uczeń potrafi ocenić sposoby przystosowania się roślin do różnych warunków życia. Uczeń ma świadomość potrzeby ochrony szaty roślinnej na świecie i w Polsce.
28. Występowanie i przyczyny różnicowania królestw	Umiejętność odczytywania i interpretacji mapy krain zoogeograficznych Ziemi.	Uczeń zna zróżnicowanie świata zwierzęcego na Ziemi. Uczeń rozumie procesy przystosowania się zwierząt do różnorodnych warunków przyrodniczych.

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
i krain zoogeograficznych na Ziemi	Porównywanie map tematycznych o różnej treści. Kształcenie przekonania o konieczności ochrony bogactwa świata zwierzęcego.	Uczeń potrafi rozróżnić najbardziej charakterystycznych przedstawicieli świata zwierzęcego poszczególnych stref. Uczeń ma świadomość konieczności ochrony świata zwierzęcego.
29. Człowiek – najbardziej ekspansywny gatunek zamieszkujący Ziemię	Poznanie dominujących w nauce teorii powstania życia na Ziemi i teorii ewolucji. Wychowanie w duchu zrozumienia szczególnej pozycji człowieka na naszej planecie. Analizowanie i interpretowanie map migracji człowieka.	Uczeń zna przykłady działań człowieka prowadzących do naruszenia naturalnej równowagi w środowisku. Uczeń rozumie przebieg procesu ewolucji człowieka. Uczeń potrafi ocenić warunki przystosowania się człowieka do życia w stale zmieniających się warunkach środowiska przyrodniczego. Uczeń ma świadomość wyjątkowości człowieka jako istoty rozumnej; ma świadomość bezwzględnej konieczności ochrony przyrody.

Moduł II. Geografia. Człowiek

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
1. Źródła informacji z dziedziny geografii społeczno-ekonomicznej	Wyszukiwanie i odczytywanie informacji z różnych źródeł ze szczególnym uwzględnieniem atlasów, Internetu, roczników statystycznych, GIS-u i map jako źródeł informacji geograficznej.	<p>Uczeń zna adresy internetowe kilku baz danych z informacjami z dziedziny geografii ekonomicznej i społecznej.</p> <p>Uczeń rozumie potrzebę ciągłej aktualizacji wiedzy.</p> <p>Uczeń potrafi odszukać potrzebne informacje w co najmniej kilku źródłach.</p>
2. Rozmieszczenie i liczba ludności na Ziemi	<p>Odczytywanie i interpretacja map demograficznych.</p> <p>Zrozumienie znaczenia danych statystycznych w analizie zmian rozmieszczenia ludzi na Ziemi.</p> <p>Wyjaśnienie przyczyn zróżnicowania rozmieszczenia ludzi na Ziemi.</p> <p>Poznanie związków między wzrostem liczby ludności a warunkami życia.</p>	<p>Uczeń zna zróżnicowanie rozmieszczenia i gęstości zaludnienia.</p> <p>Uczeń rozumie przyczyny i skutki zmian liczby ludności na świecie.</p> <p>Uczeń potrafi ocenić relacje zachodzące między wzrostem ludności a rozwojem gospodarczym.</p> <p>Uczeń ma świadomość przyczyn powodujących zróżnicowanie gęstości zaludnienia na świecie.</p>
3. Przyrost naturalny i eksplozja demograficzna	<p>Uświadomienie przyczyn przeludnienia i bardzo małego zaludnienia niektórych obszarów kuli ziemskiej.</p> <p>Zrozumienie związków między warunkami życia ludzi a zmianami liczby ludności.</p>	<p>Uczeń zna najważniejsze dane demograficzne; zna przyczyny i skutki zarówno bardzo niskiego, jak i bardzo wysokiego przyrostu naturalnego.</p> <p>Uczeń rozumie przyczyny zróżnicowania struktury płci, wieku i zatrudnienia ludności świata.</p> <p>Uczeń potrafi ocenić wpływ wzrostu liczby ludności świata na możliwości zaopatrzenia jej w żywność.</p> <p>Uczeń ma świadomość zagrożeń wynikających z gwałtownego wzrostu liczby mieszkańców Ziemi.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
4. Jednostki osadnicze oraz migracje na świecie i w Polsce	<p>Poznanie początków i etapów osadnictwa na Ziemi. Zrozumienie przyczyn migracji ludzi.</p> <p>Umiejętność analizowania i interpretowania map demograficznych. Doskonalenie umiejętności odczytywania i interpretacji planów miast.</p>	<p>Uczeń zna główne kierunki i przyczyny wielkich fal migracyjnych na świecie i w Polsce; zna skutki zmian proporcji między liczbą ludności miejskiej i wiejskiej.</p> <p>Uczeń rozumie podobieństwa i różnice między różnymi formami osadnictwa oraz jednostkami osadniczymi; rozumie na czym polega proces aglomeracji i deglomeracji; rozumie konsekwencje nadmiernej odpyły ludności dla obszarów emigracyjnych oraz nadmiernej napływu ludności dla obszarów imigracyjnych.</p> <p>Uczeń potrafi scharakteryzować zróżnicowanie współczesnych procesów osadniczych; potrafi określić (na wybranych przykładach) funkcje, jakie pełnią miasta; potrafi wyjaśnić znaczenie stref funkcjonalnych miast; potrafi wyjaśnić przyczyny zróżnicowania tempa rozwoju miast; potrafi ocenić rozwój urbanizacji na świecie; potrafi prognozować skutki urbanizacji w wielkich aglomeracjach; potrafi scharakteryzować rozwój stref podmiejskich i zmianę funkcji city w nowoczesnych metropoliach.</p> <p>Uczeń ma świadomość zagrożeń wynikających z powstawania i funkcjonowania wielkich aglomeracji miejskich.</p>
5. Zróżnicowanie ludności świata	<p>Doskonalenie umiejętności odczytywania i interpretowania map demograficznych oraz danych statystycznych.</p> <p>Kształtowanie poczucia szacunku i tolerancji dla ludzi bez względu na różnice rasowe, religijne, etniczne i kulturowe. Wychowanie w duchu tolerancji.</p>	<p>Uczeń zna rozmieszczenie geograficzne ludzi różnych ras, narodowości i wyznań na Ziemi.</p> <p>Uczeń potrafi scharakteryzować cechy odróżniające grupy ludnościowe świata.</p> <p>Uczeń charakteryzuje się postawą szacunku i tolerancji dla innych ludzi, niezależnie od różnic rasowych, etnicznych i kulturowych.</p>

<p>6. Ludność i osadnictwo w Polsce</p>	<p>Umiejętność analizowania i interpretowania danych statystycznych dotyczących demografii Polski. Zrozumienie zasad konstrukcji piramidy płci i wieku. Kształtowanie postawy szacunku wobec mniejszości narodowych zamieszkujących nasz kraj.</p>	<p>Uczeń zna liczbę i rozmieszczenie ludności Polski; zna przyczyny i konsekwencje zmian liczby ludności oraz tempa przyrostu naturalnego w Polsce w ostatnim stuleciu; zna mniejszości narodowe i obszary przez nie zamieszkiwane; zna cechy sieci osadniczej i poziom urbanizacji w różnych regionach kraju. Uczeń potrafi przedstawić strukturę demograficzną i społeczną ludności; potrafi scharakteryzować współczesne procesy osadnicze w Polsce; potrafi wykazać różnice między przyrostem naturalnym a rzeczywistym. Uczeń ma świadomość współzależności i wspólnoty z innymi mieszkańcami Polski niezależnie od istniejących różnic kulturowych.</p>
<p>7. Zróżnicowanie poziomu rozwoju rolnictwa na świecie</p>	<p>Umożliwienie zrozumienia zależności rozwoju rolnictwa od warunków przyrodniczych i pozaprzyrodniczych. Uświadomienie malejącego znaczenia rolnictwa w krajach wysoko rozwiniętych gospodarczo.</p>	<p>Uczeń zna sposoby użytkowania ziemi oraz typy rolnictwa; zna główne regiony rolnicze świata i ich zróżnicowanie. Uczeń rozumie, na czym polega wspólna polityka rolna Unii Europejskiej i jej konsekwencje. Uczeń potrafi ocenić znaczenie rolnictwa jako działu gospodarki partycypującego w tworzeniu Produktu Krajowego Brutto, dającego zatrudnienie i zaopatrującego ludność w artykuły spożywcze. Uczeń ma świadomość zagrożeń i problemów społecznych wynikających z procesu odchodzenia dużej części rolników od gospodarki rolnej.</p>
<p>8. Produkcja roślinna na świecie</p>	<p>Wyjaśnienie przyczyn zróżnicowania produkcji roślinnej na świecie. Wskazanie najważniejszych obszarów nadwyżek i niedoboru produktów roślinnych, jak również wykazanie przyczyn tych zjawisk.</p>	<p>Uczeń zna gatunki i rozmieszczenie roślin uprawnych odgrywających największą rolę w wyżywieniu ludności. Uczeń rozumie potrzebę i możliwości zwiększania powierzchni użytków rolnych zwłaszcza w krajach cierpiących głód. Uczeń potrafi przedstawić obszary rozmieszczenia upraw na świecie; potrafi porównać powierzchnię zasiewów i zbiory niektórych upraw w wybranych krajach świata i w Polsce. Uczeń ma świadomość zagrożeń wynikających z chemizacji rolnictwa i uprawy roślin modyfikowanych genetycznie.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
9. Produkcja zwierzęca na świecie	<p>Poznanie problemów współczesnego świata związanych z produkcją zwierzęcą.</p> <p>Uświadomienie zagrożeń wynikających z międzynarodowej wymiany handlowej w dziedzinie produktów pochodzenia zwierzęcego.</p> <p>Analizowanie i interpretowanie map rozmieszczenia hodowli na świecie oraz map tematycznych: rolniczych, glebowych, klimatycznych, roślinnych.</p>	<p>Uczeń potrafi porównać wielkość produkcji rolnej w dziedzinie produkcji zwierzęcej w wybranych krajach świata; potrafi wyjaśnić, na czym polega rolnictwo intensywne i ekstensywne; potrafi wskazać podobieństwa oraz różnice w polityce rolnej różnych obszarów.</p> <p>Uczeń ma świadomość zagrożeń wynikających z chorób zwierząt hodowlanych dla ludzi i dla rozwoju rolnictwa.</p>
10. Specyfika polskiego rolnictwa	<p>Wzbogacenie wiedzy na temat problemów polskiego rolnictwa w okresie przygotowań do integracji ze strukturami Unii Europejskiej.</p>	<p>Uczeń zna podstawowe dane statystyczne charakteryzujące polskie rolnictwo; zna przestrzenne zróżnicowanie hodowli i upraw.</p> <p>Uczeń rozumie główne przyczyny spadku pogłowia i przetwórstwa mięsnego w latach dziewięćdziesiątych XX wieku.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać i scharakteryzować regiony o korzystnych i niekorzystnych dla rozwoju rolnictwa warunkach przyrodniczych i pozaprzyrodniczych; potrafi ocenić rozwój rolnictwa w Polsce na tle innych krajów ze szczególnym uwzględnieniem Europy; potrafi scharakteryzować strukturę użytkowania ziemi w Polsce.</p> <p>Uczeń ma świadomość specyfiki polskiego rolnictwa.</p>
11. Lasy Ziemi – ich znaczenie dla środowiska i dla człowieka	<p>Kształcenie przekonania o znaczeniu lasów w środowisku przyrodniczym planety.</p> <p>Wykazanie znaczenia lasów dla gospodarki świata.</p>	<p>Uczeń zna najważniejsze gatunki drzew i charakterystykę największych na świecie zbiorowisk leśnych; zna współczesne koncepcje i metody ochrony ekosystemów leśnych.</p> <p>Uczeń rozumie związki lasu z otoczeniem.</p> <p>Uczeń potrafi wyjaśnić znaczenie podstawowych pojęć związanych</p>

		<p>z lasem; potrafi ocenić bogactwo i zróżnicowanie formacji roślinnych na kontynentach; potrafi przedstawić zmiany ilościowe i jakościowe lasów świata.</p> <p>Uczeń jest świadomy najważniejszych zagrożeń lasów i zasobów leśnych.</p> <p>Uczeń odczuwa współodpowiedzialność wszystkich ludzi za stan i zachowanie bioróżnorodności lasów na Ziemi.</p>
12. Lasy Polski – ich znaczenie przyrodnicze i gospodarcze	<p>Kształtowanie przekonania o znaczeniu lasów dla środowiska przyrodniczego naszego kraju.</p> <p>Wykorzystanie zasobów leśnych Polski w gospodarce.</p> <p>Analizowanie i interpretowanie map zasobów leśnych Polski.</p> <p>Uświadomienie potrzeby szczególnej dbałości o lasy Polski.</p>	<p>Uczeń zna lesistość i rozmieszczenie lasów w Polsce.</p> <p>Uczeń rozumie związek między zanieczyszczeniem środowiska a stanem lasów.</p> <p>Uczeń potrafi scharakteryzować zróżnicowanie formacji leśnych w Polsce; potrafi porównać zasoby leśne Polski z Europą Zachodnią i Europą Wschodnią; potrafi przedstawić zasoby leśne według struktury wiekowej i gatunkowej; potrafi wskazać źródła oraz dynamikę zagrożeń i zniszczeń lasów w Polsce; potrafi przedstawić metody ochrony lasów.</p> <p>Uczeń ma świadomość znaczenia lasów dla naszego kraju.</p>
13. Rybołówstwo i gospodarka morska	<p>Ukazanie problemów rybołówstwa oraz wykorzystania mórz i wód śródlądowych w produkcji żywności.</p> <p>Wykazanie wzrostu udziału organizmów wodnych (zwierzęcych i roślinnych) w ogólnoswiatowym bilansie żywnościowym.</p> <p>Uświadomienie znaczenia mórz i oceanów w transporcie i górnictwie.</p> <p>Wyjaśnienie znaczenia oraz zapoznanie się z głównymi założeniami prawa morskiego.</p> <p>Analizowanie i interpretowanie map gospodarczych i danych statystycznych.</p>	<p>Uczeń zna gatunki ryb i ssaków morskich mających największe znaczenie w światowych połowach.</p> <p>Uczeń rozumie znaczenie morza w pozyskiwaniu surowców.</p> <p>Uczeń potrafi wymienić warunki rozwoju flory i fauny morskiej; potrafi ocenić zasobność łowisk na morzach i oceanach świata; potrafi wyjaśnić, dlaczego w bilansie żywności zwiększa się udział produktów pochodzenia morskiego.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
14. Największe okręgi przemysłowe świata	<p>Poznanie roli wielkich okręgów przemysłowych w gospodarce świata.</p> <p>Kształcenie umiejętności posługiwania się mapami gospodarczymi.</p> <p>Umiejętność odczytywania, interpretowania i graficznej prezentacji danych statystycznych.</p>	<p>Uczeń zna lokalizację najważniejszych obszarów surowcowych na Ziemi.</p> <p>Uczeń rozumie znaczenie okręgów surowcowych w światowej produkcji towarów.</p> <p>Uczeń potrafi wymienić czynniki przyrodnicze i pozaprzyrodnicze lokalizacji przemysłu; potrafi zlokalizować i scharakteryzować główne okręgi przemysłowe świata; potrafi przewidzieć lokalizację i perspektywy rozwoju przemysłu materiałośzczędnego i energooszczędnego na świecie.</p> <p>Uczeń ma świadomość nieuchronności zmian w uprzemysłowieniu różnych obszarów Ziemi.</p>
15. Przemysł wydobywczy na świecie i w Polsce	<p>Analizowanie i interpretowanie danych statystycznych.</p> <p>Wskazanie eksporterów i importerów produktów przemysłu wydobywczego.</p> <p>Ukazanie roli przemysłu wydobywczego w gospodarce światowej.</p>	<p>Uczeń zna rozmieszczenie najważniejszych surowców mineralnych na świecie i w Polsce.</p> <p>Uczeń rozumie potrzebę modernizacji przemysłu wydobywczego; rozumie rolę przemysłu wydobywczego w krajach słabo rozwiniętych.</p> <p>Uczeń potrafi podać przyczyny i skutki zmian dokonujących się w strukturze przemysłu wydobywczego na świecie i w Polsce; potrafi zlokalizować najważniejsze ośrodki przemysłu wydobywczego na świecie i w Polsce.</p>
16. Pozyskiwanie energii z różnych źródeł	<p>Wskazanie negatywnego wpływu konwencjonalnych źródeł energii na środowisko przyrodnicze poprzez składowanie i emisję zanieczyszczeń do atmosfery.</p> <p>Ukazanie roli produkcji energii w rozwoju gospodarczym.</p>	<p>Uczeń zna rozmieszczenie głównych zasobów surowców energetycznych na świecie i w Polsce.</p> <p>Uczeń rozumie zasady oszczędnego gospodarowania energią.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać główne konwencjonalne źródła energii na świecie i w Polsce; potrafi ocenić zasoby energetyczne świata na najbliższe lata i przewidzieć ich zużycie w ogólnym bilansie energetycznym; potrafi zaproponować sposoby ograniczenia emisji zanieczyszczeń do atmosfery.</p> <p>Uczeń jest świadomy znaczenia energii dla funkcjonowania i rozwoju cywilizacji ziemskiej.</p>

<p>17. Przemysł przetwórczy</p>	<p>Wskazanie znaczenia przemysłu przetwórczego w gospodarce świata oraz jego wpływu na środowisko przyrodnicze. Ukazanie zróżnicowania w poziomie rozwoju niektórych gałęzi przemysłu przetwórczego na świecie i w Polsce. Analizowanie i interpretowanie map gospodarczych oraz danych statystycznych.</p>	<p>Uczeń zna rozmieszczenie największych okręgów przemysłowych na świecie i w Polsce. Uczeń potrafi wymienić i scharakteryzować główne grupy gałęziowe i gałęzie przemysłu przetwórczego na świecie i w Polsce; potrafi wskazać nowoczesne, rozwijające się i tracące na znaczeniu gałęzie przemysłu; potrafi zaproponować sposoby ograniczenia emisji pyłów, gazów, ścieków i odpadów przemysłowych. Uczeń jest świadomy znaczenia przemysłu dla funkcjonowania i rozwoju cywilizacji.</p>
<p>18. Elektronika i informatyka</p>	<p>Analiza i interpretacja danych statystycznych ukazujących rolę elektroniki w nowoczesnej gospodarce. Uświadomienie znaczenia elektroniki w przemyśle oraz w telekomunikacji i usługach.</p>	<p>Uczeń rozumie, że współcześnie elektronika i informatyka to najbardziej dynamicznie rozwijające się gałęzie przemysłu. Uczeń potrafi docenić wysoką jakość urządzeń elektronicznych wytwarzanych przez wielkie światowe koncerny; potrafi wymienić główne centra produkcji elektroniki profesjonalnej i powszechnego użytku na świecie. Uczeń ma świadomość rosnącego znaczenia elektroniki w dalszym rozwoju naszej cywilizacji.</p>
<p>19. Budownictwo</p>	<p>Wskazanie znaczenia budownictwa w rozwoju gospodarczym poszczególnych regionów i świata. Uświadomienie negatywnego wpływu budownictwa na środowisko przyrodnicze obszarów silnie zurbanizowanych.</p>	<p>Uczeń potrafi wymienić i scharakteryzować główne branże budownictwa na świecie i w Polsce; potrafi wskazać nowoczesne, rozwijające się i tracące na znaczeniu działy budownictwa. Uczeń charakteryzuje się postawą akceptacji dla konieczności dalszego rozwoju budownictwa.</p>
<p>20. Globalizacja gospodarki świata</p>	<p>Wykazanie, na czym polega zjawisko globalizacji. Analizowanie i interpretowanie wybranych danych statystycznych. Zrozumienie i samodzielna ocena zjawiska globalizacji.</p>	<p>Uczeń rozumie złożoność relacji handlowych i gospodarczych pomiędzy krajami świata. Uczeń potrafi określić wielkość oraz strukturę eksportu i importu w krajach rozwiniętych i w krajach rozwijających się gospodarczo. Uczeń ma świadomość uzależnienia krajów świata i Polski od gospodarki międzynarodowej i światowej wymiany handlowej.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągnięcia	Zakładane osiągnięcia ucznia
21. Międzynarodowa wymiana handlowa	Analiza znaczenia handlu w rozwoju gospodarczym wybranych krajów świata. Rola handlu zagranicznego w gospodarce Polski.	<p>Uczeń zna podstawowe dane statystyczne charakteryzujące światowy handel.</p> <p>Uczeń rozumie zasady działania handlu międzynarodowego.</p> <p>Uczeń potrafi wymienić głównych partnerów handlowych najsilniejszych gospodarczo państw oraz Polski; potrafi wskazać główne uwarunkowania wielkości obrotów bieżących przypadających na 1 mieszkańca; potrafi podać przykłady transferów kapitałowych.</p> <p>Uczeń ma świadomość wpływu wymiany handlowej na rozwój cywilizacyjny wszystkich regionów świata.</p>
22. Usługi – najprężniej rozwijająca się gałąź gospodarki	Poznanie gospodarczego znaczenia głównych dziedzin usług. Analizowanie i interpretowanie danych statystycznych.	<p>Uczeń zna usługi o największym znaczeniu gospodarczym.</p> <p>Uczeń rozumie przyczyny wzrostu znaczenia usług przy równoczesnym spadku znaczenia rolnictwa i przemysłu; rozumie, że poziom oferowanych usług jest miernikiem rozwoju gospodarczego kraju.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać szczególnie szybko rozwijające się dziedziny usług i wyjaśnić przyczyny ich rozwoju.</p> <p>Uczeń charakteryzuje się postawą akceptacji nieuchronności przemian gospodarczych na świecie.</p>
23. Bankowość i finanse. Giełda	Zrozumienie zasad funkcjonowania rynku finansowego. Wyjaśnienie funkcji banków i giełdy w gospodarce wolnorynkowej.	<p>Uczeń zna podstawowe pojęcia dotyczące bankowości i finansów.</p> <p>Uczeń rozumie rolę i znaczenie banków.</p> <p>Uczeń potrafi wyjaśnić, na czym polega system bankowy w krajach o gospodarce wolnorynkowej; potrafi ocenić funkcjonowanie rynku kapitałowego w rozwiniętych krajach Europy Zachodniej oraz w Polsce; potrafi wyjaśnić, dlaczego w krajach rozwiniętych gospodarczo musi funkcjonować giełda papierów wartościowych.</p>
24. Oświata, kultura i służba zdrowia	Wyjaśnienie znaczenia nauki, kultury i ochrony zdrowia w różnych regionach świata. Wskazanie obszarów o wyso-	<p>Uczeń zna rozmieszczenie obszarów dotkniętych analfabetyzmem; zna ogniska najniebezpieczniejszych chorób na świecie.</p> <p>Uczeń rozumie znaczenie edukacji i dostępu do kultury w procesie rozwoju społeczeństw.</p>

	<p>kim zagrożeniu epidemiologicznym.</p> <p>Ukazanie problemu analfabetyzmu i obszarów opóźnionych pod względem rozwoju cywilizacyjnego.</p> <p>Analizowanie i interpretowanie materiałów kartograficznych i statystycznych.</p>	<p>Uczeń potrafi uzasadnić znaczenie dostępu do edukacji i ochrony zdrowia dla poprawy warunków życia ludzi w różnych regionach świata.</p> <p>Uczeń ma świadomość wspólnoty ze wszystkimi ludźmi pomimo różnic kulturowych.</p>
25. Telekomunikacja	<p>Wyjaśnienie znaczenia łączności w gospodarce i życiu codziennym.</p> <p>Ukazanie telekomunikacji jako najnowocześniejszej dziedziny komunikacji.</p>	<p>Uczeń zna zróżnicowanie typów łączności i telekomunikacji.</p> <p>Uczeń rozumie znaczenie telekomunikacji w rozwoju innych dziedzin gospodarki i innych sfer życia.</p> <p>Uczeń potrafi ocenić korzyści wynikające z rozwoju łączności.</p>
26. Transport pasażerski	<p>Poznanie funkcjonujących obecnie systemów transportu pasażerskiego na świecie.</p> <p>Uświadomienie roli transportu pasażerskiego dla gospodarki i dla każdego człowieka.</p> <p>Analiza i interpretacja map komunikacyjnych.</p>	<p>Uczeń zna główne trasy międzynarodowe i krajowe na terenie Polski.</p> <p>Uczeń rozumie związek między zmianami w układach sieci osadniczej a rozwojem transportu.</p> <p>Uczeń potrafi ocenić udział transportu samochodowego, kolejowego, lotniczego, morskiego i innych w przewozach pasażerskich; potrafi wskazać na mapie i scharakteryzować rozmieszczenie głównych kierunków ruchu pasażerskiego na świecie; potrafi ocenić rolę autostrad w przewozach tranzytowych; potrafi wskazać przyczyny dynamicznego rozwoju lotnictwa cywilnego.</p>
27. Transport towarów na świecie i w Polsce	<p>Prezentacja systemów transportu towarowego na świecie.</p> <p>Ukazanie znaczenia transportu towarowego w krajach rozwiniętych gospodarczo.</p> <p>Analizowanie i interpretowanie map komunikacyjnych.</p>	<p>Uczeń zna środki transportu służące do przewozu towarów drogą morską, lądową i powietrzną, oraz środki transportu specjalnego.</p> <p>Uczeń rozumie rolę transportu samochodowego i kolejowego w lądowych przewozach towarów masowych na duże odległości; rozumie rolę transportu morskiego i specyfikę transportu lotniczego.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać główne wady i zalety poszczególnych środków transportu; potrafi ocenić, w których krajach i dlaczego duże znaczenie ma transport lotniczy.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
		<p>Uczeń ma świadomość wpływu postępu cywilizacyjnego na wzrost potrzeb w dziedzinie komunikacji.</p>
<p>28. Turystyka i rekreacja w Polsce i na świecie</p>	<p>Wskazanie przyczyn wzrostu rozwoju turystyki na świecie i w Polsce. Uświadomienie znaczenia gospodarczego turystyki i rekreacji. Wyjaśnienie specyfiki ruchu turystycznego z Polski i do Polski.</p>	<p>Uczeń zna główne cele i kierunki ruchu turystycznego na świecie i w Polsce. Uczeń rozumie znaczenie turystyki i rekreacji dla wypoczynku i zdrowia człowieka w krajach o wzrastającym tempie rozwoju społecznego i gospodarczego. Uczeń potrafi wymienić czynniki rozwoju turystyki; potrafi ocenić infrastrukturę turystyczną w państwach, w których turystyka stanowi znaczące źródło dochodu narodowego; potrafi wskazać główne regiony turystyczne świata i Polski oraz wyjaśnić przyczyny ich popularności. Uczeń ma świadomość walorów turystycznych i rekreacyjnych swojej ojczyzny i dostrzega możliwości ich rozwoju.</p>

Moduł III. Geografia. Konflikt

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągnięcia	Zakładane osiągnięcia ucznia
1. Źródła informacji na temat konfliktu między człowiekiem a przyrodą oraz konfliktów między ludźmi.	Kształcenie umiejętności wyszukiwania i odczytywania informacji z różnych źródeł ze szczególnym uwzględnieniem Internetu i mapy jako źródła informacji geograficznej.	<p>Uczeń zna adresy internetowe kilku baz danych zawierających informacje z dziedziny geografii, polityki, ekologii itp.</p> <p>Uczeń rozumie potrzebę ciągłego śledzenia wydarzeń społeczno-politycznych.</p> <p>Uczeń potrafi odszukać potrzebne informacje w Internecie, w encyklopedii, na podstawie map, w roczniku statystycznym, literaturze naukowej itd.</p> <p>Uczeń ma świadomość zagrożenia manipulacją przez osoby agitujące do poparcia określonych poglądów; ma świadomość przyczyn powstawania sytuacji konfliktowych.</p>
2. Przyczyny interakcji między ludźmi a środowiskiem oraz konfliktów między ludźmi	Wyjaśnienie przyczyn konfliktów między działalnością gospodarczą człowieka a środowiskiem. Analizowanie i interpretowanie danych statystycznych dotyczących katastrofalnych zjawisk przyrodniczych oraz wywołanych działalnością człowieka. Analizowanie i interpretowanie map, rysunków schematycznych oraz danych liczbowych.	<p>Uczeń potrafi opisać główne przyczyny i konsekwencje konfliktu człowieka z przyrodą i konfliktów międzyludzkich, zna główne obszary, przyczyny oraz konsekwencje konfliktów politycznych i społecznych we współczesnym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Europy.</p> <p>Uczeń zna przyczyny konfliktów społecznych, narodowościowych i międzynarodowych.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać i scharakteryzować konkretne działania człowieka prowadzące do naruszania naturalnej równowagi w środowisku.</p> <p>Uczeń ma świadomość zagrożeń wynikających z konfliktów międzyludzkich na świecie.</p>
Konflikty Ziemia – człowiek		
3. Zagrożenia dla ludzi ze strony kataklizmów pochodzenia geologicznego	Wskazanie zagrożeń dla człowieka spowodowanych kataklizmami przyrodniczymi. Wychowanie w duchu świadomości	<p>Uczeń zna rozmieszczenie obszarów sejsmicznych na Ziemi.</p> <p>Uczeń rozumie, dlaczego ze wszystkich katastrof przyrodniczych trzęsienia ziemi są zaliczane do najbardziej tragicznych w skutkach; rozumie genezę i skutki zjawiska tsunami.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągnięcia	Zakładane osiągnięcia ucznia
	mości o nieuchronności zjawisk przyrodniczych.	<p>Uczeń potrafi podać przykłady najtragiczniejszych w skutkach trzęsień ziemi, erupcji wulkanów i lawin, które wydarzyły się w ostatnim stuleciu.</p> <p>Uczeń charakteryzuje się postawą zrozumienia dla nieuchronności katastrofalnych zjawisk przyrodniczych w przyrodzie.</p> <p>Uczeń jest gotów nieść pomoc poszkodowanym w katastrofach o podłożu endogenicznym.</p>
4. Groźne zjawiska atmosferyczne	<p>Analiza i interpretacja zagrożeń dla człowieka spowodowanych przez ekstremalne warunki i katastrofalne zjawiska klimatyczne.</p> <p>Analizowanie i interpretowanie map klimatycznych.</p>	<p>Uczeń zna rozmieszczenie obszarów szczególnie zagrożonych niebezpiecznymi dla człowieka zjawiskami pogodowymi i klimatycznymi.</p> <p>Uczeń rozumie genezę ekstremalnych zjawisk pogodowych na świecie i w Polsce; rozumie mechanizm powstawania i skutki zjawiska El Niño.</p> <p>Uczeń potrafi podać przykłady najtragiczniejszych susz, powodzi, mrozów, upałów, huraganów i innych, tragicznych w skutkach zjawisk pogodowych w ostatnim stuleciu.</p> <p>Uczeń charakteryzuje się postawą zrozumienia i akceptacji dla nieuchronności katastrofalnych zjawisk naturalnych w przyrodzie.</p> <p>Uczeń jest gotów nieść pomoc poszkodowanym przez katastrofalne zjawiska pogodowe.</p>
5. Zagrożenia na morzach i oceanach	<p>Wskazanie źródeł zanieczyszczeń wód morskich i oceanicznych świata.</p> <p>Uświadomienie zagrożeń związanych z oceanem światowym dla człowieka i jego działalności.</p>	<p>Uczeń zna rodzaje zanieczyszczeń wód morskich i oceanicznych; zna przykłady wielkich katastrof morskich.</p> <p>Uczeń rozumie, na czym polega proces eutrofizacji.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać i scharakteryzować sposoby ochrony mórz i oceanów; potrafi ocenić potencjalną możliwość bakteriologicznej infekcji mórz.</p> <p>Uczeń ma świadomość konieczności zarówno wykorzystania, jak i ochrony zasobów mórz i oceanów w celu zaspokojenia potrzeb zwiększającej się liczby mieszkańców Ziemi.</p>

<p>6. Choroby powodowane przez mikroorganizmy</p>	<p>Uświadomienie zagrożeń, jakie stanowią dla człowieka mikroorganizmy. Wskazanie obszarów o wysokim zagrożeniu epidemiologicznym.</p>	<p>Uczeń zna rozmieszczenie obszarów dotkniętych groźnymi chorobami wywoływanymi przez mikroorganizmy chorobotwórcze. Uczeń rozumie znaczenie dostępu do szczepionek i leków w procesie rozwoju społeczeństw. Uczeń potrafi uzasadnić znaczenie dostępu do opieki medycznej i leków dla poprawy warunków życia ludzi w różnych regionach świata. Uczeń odczuwa współczucie i solidarność z ofiarami groźnych chorób i epidemii. Uczeń jest gotów nieść pomoc chorym i poszkodowanym. Uczeń ma świadomość konieczności wykonania szczepień ochronnych przed dłuższym pobytem w krajach innej strefy klimatycznej.</p>
<p>7. Rośliny i zwierzęta niebezpieczne dla człowieka</p>	<p>Wyjaśnienie zagrożeń wynikających z kontaktu człowieka ze zwierzętami i niebezpiecznymi roślinami. Wskazanie i scharakteryzowanie obszarów szczególnie groźnych dla ludzi.</p>	<p>Uczeń zna wiele gatunków niebezpiecznych zwierząt oraz rozumie zagrożenia wynikające dla zdrowia i życia człowieka z kontaktu z tymi zwierzętami. Uczeń rozumie zagrożenie zdrowia człowieka, jakie mogą spowodować substancje toksyczne zawarte w niektórych roślinach. Uczeń potrafi wskazać sposoby zapobiegania i przeciwdziałania zagrożeniom ze strony zwierząt lub roślin. Uczeń ma świadomość konieczności współistnienia człowieka ze wszystkimi organizmami niezależnie od naszego do nich stosunku.</p>
<p>8. Główne źródła zanieczyszczenia powietrza na Ziemi</p>	<p>Wskazanie zagrożeń życia na Ziemi spowodowanych nadmiernym zanieczyszczeniem atmosfery ziemskiej. Usystematyzowanie wiedzy na temat źródeł zanieczyszczeniem atmosfery. Analiza i interpretacja map zoologicznych.</p>	<p>Uczeń zna substancje emitowane do atmosfery szczególnie szkodliwe dla człowieka i organizmów żywych. Uczeń rozumie zespół zależności między poziomem zanieczyszczenia powietrza na Ziemi a stanem zdrowia ludzi. Uczeń potrafi wskazać sposoby poprawy stanu atmosfery; potrafi wymienić inicjatywy międzynarodowe zmierzające do ograniczenia emisji zanieczyszczeń do atmosfery. Uczeń ma świadomość współodpowiedzialności mieszkańców Ziemi za stan czystości powietrza atmosferycznego. Uczeń jest świadomy niedostatecznej wiedzy większości ludzi na temat ochrony powietrza przed zanieczyszczeniem.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
9. Skutki przyrodnicze wywołane przez wzrost efektu cieplarnianego	<p>Przedstawienie globalnych zagrożeń wywołanych przez efekt cieplarniany.</p> <p>Ukazanie zmian klimatycznych na Ziemi wywołanych przez wzrost efektu cieplarnianego.</p>	<p>Uczeń zna przyczyny i skutki efektu cieplarnianego.</p> <p>Uczeń rozumie, że emisja do atmosfery CO₂ i innych gazów, uznawanych za cieplarniane powoduje globalny wzrost temperatury powietrza, regionalne zakwaszanie środowiska oraz degradację jezior i lasów.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać i scharakteryzować działania zmierzające do złagodzenia intensywności i skutków efektu cieplarnianego.</p>
10. Dziura ozonowa	<p>Wyjaśnienie przyczyn i skutków powstania „dziury ozonowej”.</p> <p>Wskazanie sfer działalności ludzkiej prowadzących do uszkodzenia warstwy ozonowej.</p>	<p>Uczeń potrafi opisać zasięg „dziury ozonowej” i zagrożenia związane z tym zjawiskiem.</p> <p>Uczeń rozumie, dlaczego warstwa ozonowa ulega szybkiemu niszczeniu w okresie gwałtownego rozwoju przemysłu; rozumie, jakie zagrożenie dla zdrowia człowieka i życia na Ziemi stanowi promieniowanie ultrafioletowe.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać przyczyny zanikania warstwy ozonowej nad Antarktydą i nad silnie zurbanizowanymi obszarami umiarkowanych szerokości geograficznych.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać, które działania człowieka mają udział w procesie niszczenia warstwy ozonowej.</p>
11. Zanieczyszczenie wód śródlądowych na skutek działalności człowieka	<p>Przegląd dziedzin działalności człowieka prowadzących do zanieczyszczenia hydrosfery.</p> <p>Ukazanie niekorzystnego wpływu działalności człowieka na organizmów żyjące w środowisku wodnym.</p> <p>Analizowanie map jakości wód płynących w Polsce.</p>	<p>Uczeń zna klasyfikację i mapy zanieczyszczenia wód powierzchniowych w Polsce.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać główne źródła i przyczyny zanieczyszczeń hydrosfery; potrafi wstępnie określić stan jakości wód za pomocą różnych metod (analiza organoleptyczna, fizyczna, chemiczna, mikrobiologiczna); potrafi oszacować straty biologiczne, ekonomiczne i społeczne spowodowane zanieczyszczeniem wód; potrafi wskazać i ocenić wykorzystanie różnych metod stosowanych do ochrony wód.</p> <p>Uczeń ma świadomość nierozzerwalnych związków z wodą wszelkich form życia na Ziemi.</p>

<p>12. Degradacja gleb na Ziemi</p>	<p>Ukazanie znaczenia procesu ciągłej degradacji gleb dla środowiska przyrodniczego na świecie i w Polsce. Analiza i interpretacja danych statystycznych i map sozologicznych.</p>	<p>Uczeń zna przyczyny i zasięg najsilniejszych procesów degradacji gleb; zna przykłady zniszczenia na wielką skalę gleb na świecie i w Polsce. Uczeń zna konsekwencje degradacji gleb dla rolnictwa oraz dla życia na Ziemi; potrafi ocenić stan gleb w Polsce i porównać z zagrożeniami w innych regionach świata.</p>
<p>13. Wyczerpywanie zasobów naturalnych Ziemi zagrożeniem dla dalszego rozwoju cywilizacji</p>	<p>Uświadomienie zagrożenia wynikającego z wyczerpania się niektórych zasobów naturalnych. Wskazanie roli człowieka i jego działalności w zakresie zniszczenia lub wyeksploatowania wielu zasobów Ziemi. Uświadomienie zagrożeń dla całej cywilizacji wynikających z szybkiego wyczerpywania się surowców nieodnawialnych.</p>	<p>Uczeń zna podział zasobów na odnawialne i nieodnawialne. Uczeń potrafi opisać związek między ciągłym wzrostem konsumpcji a procesem wyczerpywania się zasobów Ziemi. Uczeń potrafi wymienić i scharakteryzować działania prowadzące do ograniczenia lub wręcz wstrzymania eksploatacji wielu zasobów nieodnawialnych. Uczeń odczuwa współodpowiedzialność za nadmierną eksploatację zasobów Ziemi, które są obecnie w naszej dyspozycji, a których może zabraknąć dla przyszłych pokoleń.</p>
<p>14. Obszary klęski ekologicznej na Ziemi</p>	<p>Wskazanie zagrożenia zniszczeniem licznych elementów środowiska na niektórych obszarach Ziemi. Uświadomienie roli człowieka i jego działalności w stworzeniu obszarów klęski ekologicznej. Uświadomienie zagrożenia dla całej cywilizacji wynikającego z powiększania się obszarów klęski ekologicznej.</p>	<p>Uczeń zna różnicę między pojęciem degradacji i dewastacji środowiska; Uczeń zna położenie obszarów o największym stopniu degradacji i dewastacji środowiska (zarówno na świecie, jak i w Polsce). Uczeń potrafi wskazać i scharakteryzować sfery działalności człowieka powodujące największe zniszczenia w środowisku. Uczeń uświadamia sobie duży udział Polski w degradacji środowiska kontynentu europejskiego.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągnięcia	Zakładane osiągnięcia ucznia
15. Ginące gatunki roślin i zwierząt	<p>Uświadomienie nieodwracalnej straty z powodu zniszczenia wielu gatunków zwierząt i roślin.</p> <p>Wykazanie roli człowieka i jego działalności w procesie wytrzebienia gatunków.</p>	<p>Uczeń zna przykłady całkowicie wytępionych gatunków zwierząt; zna gatunki bezpośrednio zagrożone zagładą.</p> <p>Uczeń potrafi wyjaśnić zależność między ekspansją człowieka a zagładą niektórych gatunków.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać przykłady działań służących ochronie zagrożonych gatunków; potrafi prognozować skutki niektórych działań szkodliwych dla przyrody.</p> <p>Uczeń ma świadomość wyjątkowości i niepowtarzalności każdego gatunku oraz potrzeby zachowania bioróżnorodności ekosystemów.</p>
16. Wpływ turystyki na środowisko naturalne	<p>Wykazanie silnej intensyfikacji wzrostu ruchu turystycznego na świecie.</p> <p>Uświadomienie negatywnego wpływu turystyki na środowisko.</p> <p>Wyjaśnienie szczególnie silnego wpływu turystyki na niektóre regiony Polski.</p>	<p>Uczeń zna lokalizację obiektów przyrodniczych oraz stworzonych przez człowieka, szczególnie często odwiedzanych przez turystów.</p> <p>Uczeń rozumie związek między nadmiernym ruchem turystycznym a zagrożeniem środowiska naturalnego.</p> <p>Uczeń potrafi wyjaśnić przyczyny i skutki koncentracji turystów na stosunkowo niewielkich obszarach; potrafi zaproponować atrakcyjne miejsca dla turystów w regionach o słabo rozwiniętej infrastrukturze turystycznej.</p>
17. Ochrona przyrody o zasięgu lokalnym w Polsce i na świecie	<p>Uzasadnienie potrzeby ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce.</p> <p>Uświadomienie zagrożeń dla środowiska Polski wynikających z rozwoju gospodarczego naszego kraju.</p>	<p>Uczeń zna prawne aspekty ochrony przyrody.</p> <p>Uczeń rozumie potrzebę ochrony indywidualnej wybranych obiektów przyrodniczych i antropogenicznych.</p> <p>Uczeń potrafi wyjaśnić, na czym polegają różne sposoby ochrony przyrody i podać jej przykłady; potrafi zaproponować akcję ochrony przyrody w skali lokalnej.</p> <p>Uczeń charakteryzuje się gotowością do uczestnictwa w ochronie przyrody o zasięgu lokalnym.</p>

<p>18. Ochrona przyrody w skali globalnej</p>	<p>Kształcenie przekonania o potrzebie ochrony przyrody w skali globalnej. Wychowanie w duchu zrozumienia zagrożeń dla całej planety, wynikających z rozwoju cywilizacji.</p>	<p>Uczeń zna wybrane strategie ochrony przyrody w skali globalnej. Uczeń rozumie potrzebę ochrony przyrody nieożywionej i ożywionej na Ziemi. Uczeń potrafi uzasadnić potrzebę ochrony ekosystemów w skali globalnej; potrafi ocenić międzynarodowe zobowiązania Polski w zakresie ochrony przyrody oraz stopień ich realizacji. Uczeń czuje się współodpowiedzialny za środowisko przyrodnicze i zachowanie równowagi ekologicznej na całej naszej planecie.</p>
<p>Konflikty między ludźmi</p>		
<p>19. Zróżnicowanie przestrzenne oraz przyczyny głodu i niedożywienia</p>	<p>Ukazanie możliwości likwidacji obszarów głodu na świecie. Wychowanie w duchu solidarności i współczucia wobec ofiar głodu.</p>	<p>Uczeń zna obszary i kraje zagrożone głodem i niedoborem żywności. Uczeń potrafi zaprezentować i ocenić prognozy dotyczące zwiększenia produkcji żywności, potrafi ocenić współpracę międzynarodową w zakresie pomocy żywnościowej. Uczeń ma świadomość zagrożenia głodem niemal każdego skrawka Ziemi w przypadku klęsk żywiołowych, katastrof, wojen i konfliktów społecznych. Uczeń charakteryzuje się gotowością niesienia pomocy materialnej i niematerialnej ludziom dotkniętym klęską głodu.</p>
<p>20. Bezrobocie problemem globalnym</p>	<p>Wykazanie istnienia bezrobocia we wszystkich krajach świata. Ukazanie bezrobocia w świetle problemu człowieka jako jednostki, rodziny, społeczeństwa i całej ludzkości. Określenie poziomu bezrobocia w poszczególnych częściach Polski i wybranych krajach świata.</p>	<p>Uczeń zna problemy wynikające z dużego bezrobocia w Polsce i na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem własnego regionu. Uczeń rozumie zależność między poziomem bezrobocia a sytuacją ekonomiczną kraju. Uczeń potrafi wyjaśnić niektóre mechanizmy ekonomiczne sprzyjające obniżaniu poziomu bezrobocia Uczeń ma świadomość zagrożeń socjalnych, społecznych i materialnych oraz patologii, które są związane z bezrobociem. Uczeń odczuwa imperatyw zdobycia wykształcenia i zawodu zwiększającego jego szanse na rynku pracy.</p>
<p>21. Patologie społeczne</p>	<p>Uświadomienie zagrożeń wywoływanych przez uzależnienia, bezrobocie, bezdomność,</p>	<p>Uczeń zna najgroźniejsze patologie społeczne; zna zagrożenia dla zdrowia i życia spowodowane przez używanie środków zmieniających świadomość.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
	<p>dewiacje i itp. we wszystkich krajach świata.</p> <p>Ukazanie patologii społecznych jako problemu całej ludzkości.</p> <p>Wychowanie w duchu zapobiegania i przeciwdziałania uzależnieniom i patologiom społecznym.</p>	<p>Uczeń zna przyczyny powstawania patologii i trudności w ich zapobieganiu i likwidowaniu.</p> <p>Uczeń ma świadomość zagrożenia każdego człowieka przez patologie społeczne.</p>
22. Międzynarodowe konflikty zbrojne	<p>Przekazanie wiedzy o dawnych konfliktach zbrojnych, które grożą ponownym wybuchem.</p> <p>Wyjaśnienie przyczyn obecnych konfliktów zbrojnych na świecie.</p> <p>Kształcenie świadomości zagrożenia życia jednostki, społeczeństwa i całej ludzkości przez konflikty zbrojne.</p>	<p>Uczeń zna lokalizację i genezę aktualnie toczących się konfliktów zbrojnych oraz historię najpoważniejszych wojen w minionym stuleciu.</p> <p>Uczeń zna przyczyny wybuchu konfliktów zbrojnych.</p> <p>Uczeń potrafi wskazać i wyjaśnić międzynarodowe inicjatywy podejmowane w celu zakończenia aktualnych konfliktów zbrojnych i zapobieżeniu wybuchom nowych wojen.</p> <p>Uczeń ma świadomość zagrożeń związanych z wybuchem i przebiegiem konfliktów zbrojnych.</p>
23. Wojny domowe	<p>Ukazanie możliwych źródeł konfliktów wewnętrznych – wojen domowych.</p> <p>Wyjaśnienie źródeł obecnych i dawnych konfliktów zbrojnych wewnątrz niektórych państw.</p> <p>Wychowanie w duchu sprzeciwu wobec wszczynania wojen domowych.</p>	<p>Uczeń zna rozmieszczenie geograficzne, konfliktów wewnętrznych o randze wojen domowych.</p> <p>Uczeń zna przyczyny i skutki konfliktów przeradzających się w wojny domowe.</p> <p>Uczeń potrafi wymienić i scharakteryzować inicjatywy międzynarodowe prowadzące do łagodzenia konfliktów wewnętrznych.</p> <p>Uczeń ma świadomość zagrożenia dla jednostki i społeczeństwa wynikającego z możliwości wybuchu wojny domowej.</p>

<p>24. Konflikty społeczne</p>	<p>Wyjaśnienie źródeł konfliktów społecznych w Polsce i w innych krajach świata. Wychowanie w duchu sprzeciwu wobec wywoływania konfliktów społecznych i zagrożeń z nich wynikających.</p>	<p>Uczeń zna genezę wybranych konfliktów społecznych; zna największe ruchy społeczne w historii. Uczeń zna przyczyny i skutki konfliktów społecznych. Uczeń potrafi scharakteryzować wybrane procesy prowadzące do łagodzenia konfliktów społecznych. Uczeń ma świadomość możliwości przerodzenia się konfliktu społecznego w wojnę domową.</p>
<p>25. Silne zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego możliwą przyczyną konfliktów międzynarodowych</p>	<p>Ukazanie zagrożenia wybuchem konfliktów międzynarodowych spowodowanych silnymi dysproporcjami w rozwoju gospodarczym państw świata. Przedstawienie najbogatszych i najbiedniejszych państw świata.</p>	<p>Uczeń zna przykłady krajów średnio rozwiniętych należących obecnie do najszybciej rozwijających się krajów świata. Uczeń potrafi wyjaśnić znaczenie podstawowych pojęć ekonomicznych; potrafi wskazać rozmieszczenie krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo, potrafi scharakteryzować gospodarkę krajów średnio rozwiniętych, w tym Polski; potrafi ocenić zróżnicowanie gospodarcze krajów słabo rozwiniętych; potrafi ocenić dysproporcje w poziomie rozwoju poszczególnych krajów. Uczeń zna niebezpieczeństwa, jakie mogą grozić mieszkańcom krajów bogatych ze strony mieszkańców krajów bardzo biednych i odwrotnie.</p>
<p>26. Współpraca międzynarodowa – organizacje polityczne, militarne i społeczne</p>	<p>Zaznajomienie ucznia z genezą ważniejszych organizacji międzynarodowych. Ukazanie związków między współpracą w ramach organizacji międzynarodowych a rozwojem społecznym i gospodarczym. Poznanie aktualnych tendencji i ugrupowań integracyjnych na świecie. Uświadomienie roli i znaczenia organizacji międzynarodowych. Wykazanie roli i znaczenia Polski w strukturach NATO. Analiza i interpretacja map politycznych.</p>	<p>Uczeń zna podział polityczny świata; zna genezę i podstawowe założenia ważniejszych organizacji międzynarodowych oraz ich najważniejsze osiągnięcia. Uczeń zna rolę pokojowych organizacji międzynarodowych w rozwiązywaniu konfliktów na świecie; rozumie rolę organizacji międzynarodowych w procesach przekształceń politycznych i gospodarczych państw; rozumie znaczenie ONZ jako najważniejszej i największej organizacji międzynarodowej. Uczeń potrafi przedstawić rolę Polski w rozwiązywaniu konfliktów społeczno-gospodarczych, politycznych i zbrojnych na świecie. Uczeń odczuwa potrzebę współpracy z innymi krajami i narodami. Uczeń ma świadomość konieczności pokojowego rozwiązywania wszelkich konfliktów międzynarodowych. Uczeń potrafi wskazać przyczyny integracji i dezintegracji na świecie ze szczególnym uwzględnieniem Europy; potrafi wyjaśnić dlaczego wspólnoty gospodarcze i polityczne tworzą na ogół kraje sąsiadujące i o zbliżonym poziomie rozwoju.</p>

Hasło programowe	Szczegółowe cele edukacyjne kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągania	Zakładane osiągnięcia ucznia
		<p>Uczeń ma świadomość potrzeby uczestnictwa Polski w strukturach międzynarodowych organizacji politycznych, gospodarczych, społecznych i militarnych.</p>
27. Integracja europejska	<p>Prezentacja genezy i założeń Unii Europejskiej oraz innych organizacji integrujących kraje europejskie. Wykazanie znaczenia współpracy międzynarodowej w rozwoju społeczno-polityczno-gospodarczym Europy. Wychowanie w duchu akceptacji wobec integracji europejskiej. Uświadomienie konieczności wejścia Polski w struktury Unii Europejskiej.</p>	<p>Uczeń zna organizacje międzynarodowe zrzeszające kraje europejskie oraz ich najważniejsze osiągnięcia. Uczeń zna rolę Unii Europejskiej jako najpotężniejszego ugrupowania ekonomicznego świata. Uczeń potrafi wskazać przyczyny integracji i dezintegracji w Europie. Uczeń ma świadomość potrzeby uczestnictwa Polski w strukturach różnych organizacji europejskich.</p>
28. Współpraca regionalna i przygraniczna. Euroregiony i miasta bliźniacze	<p>Prezentacja genezy i założeń wybranych euroregionów. Przedstawienie zasad współpracy między przykładowymi miastami bliźniaczymi na świecie i w Polsce. Wykazanie znaczenia współpracy transgranicznej. Wychowanie w duchu akceptacji zasad współpracy i dobrego sąsiedztwa.</p>	<p>Uczeń zna położenie euroregionów, w których uczestniczą polskie gminy oraz ich najważniejsze osiągnięcia. Uczeń zna rolę współpracy regionalnej i transgranicznej. Uczeń potrafi scharakteryzować podobieństwa i różnice obszarów przygranicznych uczestniczących w tworzeniu euroregionów, potrafi wskazać i wyjaśnić korzyści płynące ze współpracy w ramach inicjatywy miast bliźniaczych. Uczeń ma świadomość potrzeby współpracy obszarów przygranicznych Polski z różnymi organizacjami międzynarodowymi.</p>

4. Propozycje wycieczek i lekcji w terenie dostosowanych do programu

Moduł I. Geografia. Planeta

Typ lekcji w terenie lub wycieczki	Tematyka	Miejsce
Lekcja w terenie (45 minut) w obrębie szkoły lub w ogródku geograficznym	Obserwacja widomych ruchów Słońca	Boisko szkolne lub ogródek geograficzny obok szkoły
Lekcja w terenie (45 minut) – wycieczka poza obręb szkoły	<p>Wody powierzchniowe i podziemne na Ziemi</p> <p>Roślinność naturalna i wprowadzona przez człowieka na kuli ziemskiej i w Polsce</p>	<p>Strumień, rzeka, staw, jezioro, kanał, źródło lub studnia w pobliżu szkoły</p> <p>Rezerwat, park narodowy lub inny obszar pokryty roślinnością charakterystyczną dla danej okolicy</p>
Wycieczki jednodniowe (4–8 godzin) piesze – do obiektów oddalonych o kilka kilometrów od szkoły	<p>Przyrządy i pomiary meteorologiczne – światowa sieć meteorologiczna</p> <p>Budowa litosfery w Polsce</p>	<p>Posterunek, stacja lub obserwatorium meteorologiczne</p> <p>Naturalna lub sztuczna odkrywka geologiczna i profil glebowy</p>
Wycieczki jednodniowe (4–10 godzin) z wykorzystaniem środków lokomocji – do obiektów oddalonych o 10–100 kilometrów od szkoły	<p>Miejsce Ziemi we wszechświecie i w Układzie Słonecznym</p> <p>Bałtyk i jego związki z oceanem światowym (dla uczniów zamieszkałych nad morzem)</p> <p>Środowisko geograficzne i działalność człowieka na Pojezierzach Polskich</p>	<p>Planetarium lub obserwatorium meteorologiczne</p> <p>Wybrzeże Morza Bałtyckiego w dowolnym miejscu</p> <p>Dowolny fragment Pojezierzy Polskich z cechami charakterystycznymi dla tego typu obszaru</p>

Typ lekcji w terenie lub wycieczki	Tematyka	Miejsce
	<p>Szczególne cechy rzeźby terenu Wyżyn Polskich – ich geneza i znaczenie dla działalności gospodarczej człowieka</p> <p>Wpływ budowy geologicznej i przeszłości geologicznej na ukształtowanie terenu w polskich górach (dla uczniów zamieszkałych w południowej części Polski)</p>	<p>Dowolny obszar wyżynny</p> <p>Dowolny fragment polskich gór</p>
<p>Wycieczki kilkudniowe (2–4 dni) z wykorzystaniem środków lokomocji – do obiektów oddalonych ponad 100 kilometrów od szkoły</p>	<p>Bałtyk i jego związki z oceanem światowym oraz krajobraz pojezierzy i pobraża Bałtyku (dla uczniów zamieszkałych daleko od morza)</p> <p>Środowisko geograficzne i działalność człowieka na Pojezierzach Polskich</p> <p>Szczególne cechy rzeźby terenu Wyżyn Polskich – ich geneza i znaczenie dla działalności gospodarczej człowieka</p> <p>Wpływ budowy geologicznej i przeszłości geologicznej na ukształtowanie terenu w polskich górach (dla uczniów zamieszkałych daleko od gór)</p>	<p>Wybrzeże Morza Bałtyckiego w dowolnym miejscu, jedno z pojezierzy, pobraża Bałtyku</p> <p>Dowolny fragment Pojezierzy Polskich z cechami charakterystycznymi dla danego typu obszaru</p> <p>Dowolny obszar wyżynny</p> <p>Dowolny fragment polskich gór</p>

Moduł II. Geografia. Człowiek

Typ lekcji w terenie lub wycieczki	Tematyka	Miejsce
Lekcja w terenie (45 minut) – wycieczka poza obręb szkoły	<p>Charakter urbanistyczny miejscowości, w której znajduje się szkoła</p>	<p>Bliskie otoczenie szkoły</p>
<p>Wycieczki jednodniowe (4–8 godzin) piesze – do obiektów oddalonych o kilka kilometrów od szkoły</p>	<p>Las obiektem geograficznym</p> <p>Zróżnicowanie zagospodarowania przestrzennego miasta i wsi</p> <p>Znaczenie instytucji finansowych i usługowych</p> <p>Źródła surowców, produkcja i zbył produktów wybranego zakładu przemysłowego</p>	<p>Las w pobliżu szkoły.</p> <p>Wycieczka zaplanowana tak aby przechodziła przez centrum handlowo-usługowe, przedmieścia i wieś.</p> <p>Wycieczka do banku, firmy ubezpieczeniowej lub innej instytucji finansowo-usługowej</p> <p>Dowolny zakład przemysłowy lub wydobywczy</p>
<p>Wycieczki jednodniowe (4–10 godzin) z wykorzystaniem środków lokomocji – do obiektów oddalonych o 10–100 kilometrów od szkoły</p>	<p>Specyfika, zagrożenia i korzyści wynikające z gospodarki hodowlanej w Polsce</p>	<p>Duże gospodarstwo hodowlane</p>

Wycieczki kilkudniowe (2–4 dni) z wykorzystaniem środków lokomocji – do obiektów oddalonych ponad 100 kilometrów od szkoły	Znaczenie gospodarcze popularnych i atrakcyjnych ośrodków turystyczno-wypoczynkowych	Wycieczka do miejsc atrakcyjnych turystycznie, znajdujących się w innej krainie geograficznej, o walorach przyrodniczych i kulturowych wyraźnie innych niż walory obszarów leżących w sąsiedztwie szkoły
--	--	--

Moduł III. Geografia. Konflikt

Typ lekcji w terenie lub wycieczki	Tematyka	Miejsce
Lekcja w terenie (45 minut) w obrębie szkoły lub w ogródku geograficznym	Konflikt interesów między obiektami przyrodniczymi a obiektami będącymi efektem działalności człowieka	Otoczenie szkoły
Lekcja w terenie (45 minut) – wycieczka poza obręb szkoły	Lokalne inicjatywy ekologiczne	Miejscowość, na terenie której znajduje się szkoła
Wycieczki jednodniowe (4–8 godzin) piesze – do obiektów oddalonych o kilka kilometrów od szkoły	Źródła zanieczyszczeń powietrza, wód i gleby	Wybrane obiekty zanieczyszczające środowisko
Wycieczki jednodniowe (4–10 godzin) z wykorzystaniem środków loko-	Zwierzęta innych krain zoogeograficznych	Ogród zoologiczny

<p>moji – do obiektów oddalonych o 10–100 kilometrów od szkoły</p>	<p>Ochrona ginących gatunków i ekosystemów</p> <p>Ocena szans i perspektyw zatrudnienia na lokalnym rynku pracy</p>	<p>Rezerwat przyrody lub park narodowy</p> <p>Najbliższe biuro pośrednictwa pracy lub agencja zatrudnienia</p>
<p>Wycieczki kilkudniowe (2–4 dni) z wykorzystaniem środków lokomocji – do obiektów oddalonych ponad 100 kilometrów od szkoły</p>	<p>Funkcjonowanie euroregionów i współpraca międzynarodowa na obszarach pogranicza</p>	<p>Tereny przygraniczne (najlepiej w obrębie euroregionu), możliwe także przekroczenie granicy państwa</p>

5. Formy organizacyjne nauczania geografii

5.1. Organizacja pracy szkoły w osiągnięciu zamierzonych celów

Żeby osiągać cele zaprojektowane w programie nauczania szkoła powinna:

- wywołać u uczniów pozytywne nastawienie do nauczyciela, do przedmiotu i do potrzeby osiągnięcia zamierzonych celów;
- utrzymywać, a nawet rozbudzać wrodzone, naturalne motywacje wewnętrzne ucznia (zainteresowania i zamiłowania);
- stosować motywację zewnętrzną w postaci nagród i kar (np. ocen szkolnych) pamiętając jednak, że młodzież w tym wieku jest mniej podatna na taką motywację;
- dostarczyć uczniowi niezbędny zasób wiedzy;
- zapewnić warunki do prowadzenia obserwacji obiektów, zjawisk i procesów geograficznych w pracowni geograficznej (zestawy okazów naturalnych, sprzęt optyczny i pomiarowy, drobny sprzęt laboratoryjny);
- zagospodarować przestrzeń wokół szkoły tak, żeby można było prowadzić zajęcia na podwórku szkolnym (ogródek geograficzny z okazami skał, podstawowy sprzęt meteorologiczny, przyrządy pomiarowe, przyrządy do prostych obserwacji ruchów Słońca);
- umożliwić uczniom udział w wycieczkach;
- umożliwić uczniom dostęp do map i planów, sprzętu optycznego, pomiarowego i laboratoryjnego oraz zapewnić warunki bezpiecznego użytkowania takiego sprzętu;
- gromadzić i umożliwiać dostęp do źródeł informacji przyrodniczych (plansze, mapy, przeźrocza, księgozbiór; dane statystyczne, filmy video, komputerowe bazy danych, Internet);
- stworzyć uczniom warunki niezbędne do samodzielnego planowania obserwacji, pomiarów i eksperymentów, a następnie przeprowadzania ich w warunkach kontrolowanej samodzielności;
- umożliwić uczniom dokonywanie oceny i samooceny oraz wartościowanie;
- nauczyć uogólniania poznanych prawidłowości;
- zapewnić uczniom możliwość wykazania się w pracy samodzielnej oraz we współpracy w grupie.

5.2. Organizacja pracy nauczyciela geografii

Nauczyciel geografii:

- jest głównym organizatorem procesu dydaktycznego na lekcjach tego przedmiotu i kieruje poczynaniami uczniów;
- stwarza uczniom warunki do pracy, do współpracy i do samodzielnych wypowiedzi;
- prowokuje uczniów do myślenia, do wykazywania inicjatywy i pomysłowości;
- kontroluje proces realizacji założonych w programie ogólnych celów przedmiotowych i celów szczegółowych;
- dba o powierzzone mu urządzenia i zbiory oraz stara się je odnawiać, wzbogacać i unowocześniać;
- organizuje przebieg zajęć laboratoryjnych i dba o bezpieczną eksploatację sprzętu w pracowni geograficznej;

- zachęca i przygotowuje uczniów do udziału w olimpiadzie geograficznej i olimpiadzie nautologicznej oraz olimpiadach, konkursach akcyjach, przedsięwzięciach i projektach związanych z geografją, ekologią i ekonomią;
- organizuje, dba o konserwację i umożliwia właściwe eksploataowanie przyszkolnego ogródka geograficznego;
- organizuje szkolny ruch turystyczny i krajoznawczy, ćwiczenia terenowe i wycieczki;
- współpracuje z wychowawcą klasy (lub sam jest wychowawcą), z rodzicami, z samorządem klasowym i szkolnym samorządem uczniowskim, z organizacjami społecznymi, ekologicznymi, turystycznymi i innymi;
- dba o prawidłowy przebieg procesu wychowawczego;
- poprzez własną postawę kształtuje charakter i postawę powierzonych jego opiece uczniów;
- wykazuje się cechami charakteru właściwymi dla każdego dobrego nauczyciela, ze szczególnym uwzględnieniem cech potrzebnych na zajęciach terenowych;
- wzbogaca własną wiedzę i umiejętności.

5.3. Organizacja pracy uczniów

Ze względu na liczbę uczniów zaangażowanych w poszczególne działania na lekcjach geografii można wyróżnić:

- pracę indywidualną,
- pracę grupową (zespołową),
- pracę zbiorową (z całą klasą).

Ze względu na miejsce podejmowania aktywności nauczanie geografii może odbywać się:

- w klasie (najlepiej w pracowni geograficznej),
- na podwórku szkolnym (najlepiej w specjalnie zaaranżowanym ogródku geograficznym),
- na wycieczce szkolnej,
- w rezerwacie przyrody (w miejscach udostępnionych),
- w parku narodowym (w miejscach udostępnionych),
- na ścieżce dydaktycznej,
- w miasteczku ekologicznym,
- w muzeum geologicznym,
- w skansenie,
- w planetarium,
- w domu (praca domowa).

Ze względu na organizacyjne ramy, w których edukacja geograficzna ma przebiegać można wyróżnić:

- edukację geograficzną zapewnianą przez rodzinę;
- aktywność organizowaną przez szkołę;
- aktywność w ramach organizacji pozaszkolnych (w klubach, kołach zainteresowań);
- aktywność w ramach organizacji młodzieżowych (harcerskich, turystycznych itp.);
- aktywność w organizacjach ekologicznych;
- edukację organizowaną przez instytucje powołane do popularyzacji wiedzy (ośrodki edukacyjne przy parkach narodowych, muzea, planetaria);
- interdyscyplinarne zajęcia w miasteczkach edukacji ekologicznej;
- edukację organizowaną przez media (czasopisma, telewizja, Internet).

6. Środki dydaktyczne w nauczaniu geografii

Środki dydaktyczne umożliwiają wzbogacenie, uatrakcyjnienie i poprawę procesu nauczania-uczenia się. Powinny być stosowane na każdym etapie edukacyjnym, ale ich rola w szkole ponadgimnazjalnej jest szczególnie ważna. Geografia na tym etapie traci cechy nauki opisowej, a środki dydaktyczne umożliwiają poznanie i zrozumienie większości problemów, jakie porusza ten przedmiot.

Sugerowanie nauczycielowi geografii konkretnych środków związanych z tematem danej lekcji mija się z celem. Dobór właściwych środków dydaktycznych powinien pozostać w gestii nauczyciela, gdyż wynika on z wyposażenia pracowni geograficznej, możliwości szkoły, nauczyciela i uczniów oraz z koncepcji danej lekcji. Ważne jest, żeby szkoła gromadziła, wzbogacała i unowocześniała zbiory wszystkich środków dydaktycznych, dotyczy to także zbiorów pracowni geograficznej.

Na podstawie klasyfikacji środków dydaktycznych przydatnych w nauczaniu geografii, zaproponowanej przez Sławomira Piskorza^{*}, autorzy niniejszego programu sporządzili listę środków potrzebnych lub wręcz niezbędnych w nauczaniu geografii w zakresie treści obowiązujących wszystkich uczniów w liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum. Ponieważ w każdej szkole istnieje możliwość wyboru geografii jako przedmiotu objętego profilem jest wskazane, aby pracownia geograficzna była zaopatrzona także w środki dydaktyczne potrzebne do nauczania geografii w szerszym zakresie.

Autorzy mają świadomość trudności w zdobyciu przez szkoły niektórych z wymienionych poniżej środków dydaktycznych. Zaproponowana lista nie jest zatem obowiązkowym zestawem. Szkoły powinny w miarę możliwości dążyć do pozyskania jak największej ilości z proponowanych środków:

1) Pomoce dydaktyczne

- okazy naturalne i wyroby: minerały, skały, skamieniałości, surowce mineralne, próbki gleb, okazy etnograficzne, okazy roślinności, surowce pochodzenia roślinnego i zwierzęcego;
- modele: globusy, horyzontarium, zenitarium, tellurium, modele struktur geologicznych, mapy plastyczne;
- obrazy realistyczne: rysunki realistyczne, fotografie, filmy wideo lub DVD, realistyczne animacje komputerowe, przekazy internetowe.
- obrazy schematyczne: rysunki schematyczne, schematyczne animacje na taśmie wideo lub DVD, w komputerowych bazach danych, w Internecie;
- obrazy symboliczne: plany, mapy, atlasy geograficzne, wykresy;
- mowa pisana: szkolny podręcznik geografii, zeszyt ćwiczeń lub zadań, zeszyt przedmiotowy ucznia, zbiory danych statystycznych, lektura uzupełniająca;
- multimedia: komputerowe bazy danych, komputerowe programy edukacyjne.

2) Przyrządy pomiarowe i urządzenia dydaktyczne

- przyrządy pomiarowe: gnomon, zegar słoneczny, kompas lub busola, taśma miernicza, przyrządy meteorologiczne, kwasomierz glebowy;
- urządzenia dydaktyczne: tablica ścienna, tablica magnetyczna, ekran, piaskownica, episkop, diaskop, grafoskop, lupa, lornetka, aparat fotograficzny, kamera wideo, magnetowid z monitorem, komputer, modem umożliwiający dostęp do Internetu, pracownia geograficzna, ogródek geograficzny.

^{*} S. Piskorz, *Zarys dydaktyki geografii*, Warszawa 1997.

7. Metody nauczania na lekcjach geografii w szkołach ponadgimnazjalnych

Autorzy niniejszego programu nie zamierzają sugerować nauczycielowi geografii konkretnych metod nauczania na poszczególnych lekcjach. Dobór właściwych metod powinien pozostać w gestii nauczyciela i wynikać z potrzeb i możliwości szkoły, z możliwości nauczyciela oraz z jego własną koncepcją poszczególnych lekcji. Konieczne jest stosowanie zróżnicowanych metod w celu zwiększenia atrakcyjności lekcji geografii i zwiększenia efektywności procesu nauczania–uczenia się. Wskazane jest, aby większość lekcji była prowadzona z wykorzystaniem więcej niż jednej metody.

Nauczyciel geografii powinien przyjąć ogólnie stosowaną klasyfikację metod nauczania. Może jednak zrezygnować z niektórych metod stosowanych powszechnie w gimnazjach, a zwłaszcza w szkole podstawowej. Do metod dających najlepsze efekty w szkołach ponadgimnazjalnych należą przede wszystkim:

Metody asymilacji wiedzy	Metody samodzielnego uczenia się	Metody praktyczne	Metody waloryzacyjne
Opis	Dyskusja	Ćwiczenia techniczne	Metody impresyjne
Opowiadanie	Obserwacja	Ćwiczenia terenowe	Metody ekspresyjne
Wykład	Pomiar	Zadania wytwórcze	
Praca z książką	Ćwiczenia w rozumowaniu	Zadania usługowe	
Praca z mapą lub z atlasem	Ćwiczenia retoryczne		
Nauczanie programowane	Ćwiczenia wyobraźni		
	Metoda problemowa		
	Metoda gier dydaktycznych		
	Metoda seminaryjna		

Lista metod aktywizujących, szczególnie zalecanych do stosowania na lekcjach geografii:

- skrzynka pytań trudnych;
- burza mózgów;
- analiza i interpretacja: mapy, schematu, wykresu, diagramu;
- badanie: opinii, stanu, poziomu;
- ćwiczenia polegające na obserwacji, obliczaniu, określaniu, planowaniu, rozpoznawaniu, rozwiązywaniu zadań, ustalaniu, wskazaniu, grupowaniu;
- doświadczalne modelowanie, badanie;
- eksperyment laboratoryjny i naturalny;
- dyskusja, dyskusja panelowa, okrągły stół, dyskusja podsumowująca;

- gry dydaktyczne;
- formułowanie hipotez i ich weryfikacja;
- klasyfikowanie, weryfikacja klasyfikacji;
- konstruowanie schematów, weryfikacja schematów;
- obserwacja: przyrządów pomiarowych, ilustracji, terenowa;
- polemika;
- ocena: skutków, wpływu, rozwiązań;
- omówienie;
- projekt;
- opracowanie: dokumentacji, wyników, plakatu, statystyczne, zasad postępowania, procedur; - planowanie;
- pomiar;
- porównanie;
- wykonanie plakatu;
- wygłoszenie referatu;
- rejestrowanie;
- rozwiązywanie problemu;
- sporządzanie mapy;
- szkicowanie.

8. Propozycje metod kontroli i oceny osiągnięć ucznia

Rodzaje kontroli osiągnięć ucznia:

- samokontrola - przeprowadzana przez uczniów;
- kontrola wewnętrzna - prowadzona przez nauczyciela;
- kontrola zewnętrzna - przeprowadzana okresowo przez nadzór pedagogiczny;
- kontrola końcowa - egzamin maturalny.

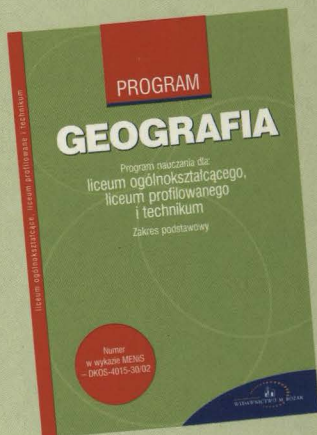
Metody oceny osiągnięć ucznia:

- obserwacja i ocena pracy ucznia;
- ocena wypowiedzi ustnych ucznia;
- kontrola i ocena prac w formie pisemnej:
 - a) krótka odpowiedź w formie pisemnej,
 - b) wypracowanie,
 - c) test osiągnięć szkolnych,
 - d) konkurs;
- udział w olimpiadzie geograficznej i olimpiadzie nautologicznej;
- ocena prezentacji wyników pracy ucznia w formie ustnej;
- ocena prezentacji wyników pracy ucznia w formie graficznej;
- ocena prezentacji wyników pracy ucznia w formie elektronicznej;
- ocena sprawności posługiwania się pomocami dydaktycznymi;
- ocena osiągnięć w grach dydaktycznych;
- ocena samodzielności w planowaniu i przeprowadzaniu obserwacji oraz pomiarów;
- ocena poprawności wnioskowania na podstawie dokonanych obserwacji oraz pomiarów;
- ocena samodzielnie projektowanych i wykonywanych doświadczeń oraz eksperymentów.

PROGRAM

GEOGRAFIA

Proponujemy zestaw edukacyjny „Geografia”, umożliwiający realizację niniejszego programu w liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum w zakresie podstawowym.

■ Podręczniki

- J. Makowski, M. Augustyniak, J. Wendt
– Moduł I – **Planeta. Ziemia**
 - J. Makowski, M. Augustyniak, J. Wendt
– Moduł II – **Planeta. Człowiek**
 - J. Makowski, M. Augustyniak, J. Wendt
– Moduł III – **Planeta. Współzależności**
- *Poradnik dla nauczyciela do każdego z podręczników*